



ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8
(Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Özel Sayısı), 547-575

Geliş Tarihi:20.11.2024 Kabul Tarihi:26.12.2024

Yayın: 2024 Yayın Tarihi:31.12.2024

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1588686>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

BAŞARISIZ BİR DARBE TEŞEBBÜSÜ: TAKLİB-İ HÜKÜMET

Turgut SUBAŞI*

Murat ERDOĞAN*

Öz

23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyetin ilanı ile gücü ele geçiren İttihat ve Terakki’nin yönetim anlayışı farklı muhalif grupların ortaya çıkmasına sebep olmuş ve 1911 ara seçimlerinde güç kaybetmiş, ardından 1912 yılının baharında “sopalı seçim” olarak bilinen seçimlerle ülkedeki siyasi ortam daha da gerilmiştir. 29 Ekim 1912’de Kâmil Paşa kabinesinin iktidara gelmesiyle de İttihat ve Terakki mecliste muhalefete düşmüştür. Ekim 1912’de patlak veren Balkan savaşlarıyla iyice görünür hale gelen olumsuz gidişat; ülkeyi meşrutiyet taraftarları ve karşıtlarının kavga sahasına dönüştürmüştür. Meclisteki hararetli tartışmalar, cinayetler, darbe planları, meclise siyasi baskı ve tehditler ile kavganın dozu giderek artmış, İttihat ve Terakki ise kaybettiği iktidarı tekrar ele geçirebilmek için meşru zeminde hareket imkânı kalmadığına ve ülkenin istikbali için acilen tekrar kendi iktidarını tesis etmesi gerektiğine olan inancıyla bir hükümet darbesi planlamaya başlamıştır. Darbe planları yapan sadece İttihat ve Terakki değildi, Kâmil Paşa yönetiminden hoşnut olmayan farklı gruplarda benzer girişimler içerisindeydi ancak İttihat ve Terakki elini çabuk tutarak 23 Ocak 1913’te Bâb-ı Âli Baskını olarak bilinen hükümet darbesini gerçekleştirmeyi başarmıştır. İttihat ve Terakki’nin başarılı darbesi, başta Prens Sabahattin olmak üzere İttihat ve Terakki’ye muhalif isim ve grupları bir karşı devrim için tedirgin etse de durdurmaya yetmemiştir. Osmanlı siyasi yaşamında “Taklib-i Hükümet¹ Teşebbüsü” olarak bilinen darbe teşebbüsünü planlayanlar, bu amaçlarından vazgeçmeyerek Bâb-ı Âli Baskını’nın üzerinden kısa bir süre sonra harekete geçmişlerdir. İttihat ve Terakki’nin bunları sıkı bir şekilde takibe almasından dolayı bu girişim hayata geçmeden kilit isimleri yakalanınca hem darbe hem de planının tertipçileri ifşa olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İttihat ve Terakki, Taklib-i Hükümet, Bab-ı Âli Baskını, Prens Sabahattin.

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Tarih Bölümü, subasi@sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1677-0440>

* Uzman, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, murat.erdogan5@ogr.sakarya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1191-4452>

¹ “Taklib-i Hükümet: Siyâsi yetkileri hukuk dışı yollarla zor kullanarak ele geçirme, hükümet darbesi.” <https://lugatim.com/s/TAKLİB-İHÜKÜMET> (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2024)

A Failed Coup: Taklib-i Hükümet (Coup D'état)

Abstract

With the proclamation of the Second Constitutional Monarchy of the constitutional regime, the İttihat ve Terakki (Committee of Union and Progress) seized power, causing various opposing groups to emerge. In 1912, with the ascendance of Kâmil Pasha's cabinet, İttihat and Terakki (Committee of Union and Progress) found themselves in opposition in the parliament. The negative trends, which became more evident during the Balkan Wars, turned the country into a battleground between supporters and opponents of constitutionalism. The heated debates in the parliament, along with murders, coup plans, political pressure, and threats, escalated the intensity of the conflict. İttihat and Terakki (Committee of Union and Progress), believing that they had no legitimate means left to regain power and needed to urgently re-establish their authority for the future of the country, began to plan a government coup. However, İttihat and Terakki (Committee of Union and Progress) were not the only ones plotting a coup; various groups dissatisfied with Kâmil Pasha's administration were also making similar attempts. Nevertheless, İttihat and Terakki (Committee of Union and Progress) acted swiftly and succeeded in carrying out the government coup known as the Bab-ı Ali Coup on January 23, 1913.

The successful coup by İttihat and Terakki (Committee of Union and Progress), while unsettling other groups with similar plans, failed to stop them. The individuals behind the coup attempt known in Ottoman political life as "Takeover of Government Initiative" did not abandon their intentions and began to act shortly after the Bab-ı Ali Coup. Due to İttihat and Terakki's (Committee of Union and Progress) close monitoring of these activities, key figures were arrested before the coup and its planners could put their plan into action, leading to the exposure of both the coup and its conspirators.

Keywords: İttihat ve Terakki (Committee of Union and Progress), Taklib-i Hükümet, Prens Sabahattin.

Giriş

Yaklaşık yirmi yıllık mücadele sonucunda henüz kurumsal olarak yerleşmemiş, muğlak bir ortam vardı. Bu sebeple ülkeye kazandırılan özgürlük ve demokrasi fikirleri henüz bu değerleri yakalayabilecek olgunluğa erişmemiş, muğlak bir ortamda eski düzenle, kurulmaya çalışılan yeni sistem arasında büyük boşluklar ve uyumsuzluklar oluşmaktaydı. Bu durumun farkına varan ve kendince muktedir olsa da iktidar olamayan unsurlar arasında gücü ele geçirme yarışı hızlanmıştı. Tam da bu süreçte yani iktidar kavgalarının devam ettiği sırada Balkan Savaşı'nın ortaya çıkması İstanbul'da bambaşka bir hava estirmiştir. Bu durum karşısında İttihat ve Terakki'ye muhalif sesler gittikçe yükselmeye, eleştiri dili daha da sertleşmeye ve daha organize bir hal almaya başlamıştır.

Prens Sabahattin² (Subaşı, 2024, s. 710.) ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası yöneticilerinden destek alarak ordu içerisindeki subaylardan oluşan ve İttihat ve Terakki karşıtı bir yapılanma olarak karşılık bulan Halaskâr Zabitan Grubu³, İttihat ve Terakki Fırkası'na karşı muhalefetini ve Kamil Paşa'nın sadrazamlığında yeni bir kabinenin kurulmasını isteyerek açık tehditlerle sürdürmüştür⁴. (Aydemir, 1986, s. 256.) Meclis başkanlığına kadar ulaşan makamlara ölüm tehdidi içeren mektupları göndererek⁵ hükümet üyelerinin üzerinde oluşturduğu baskıya dayanamayan Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti 5 Ağustos 1912'de meclisi feshetmesi için padişah iradesini talep etmek zorunda kalmıştır. Henüz meclis feshedilmeden dahi İttihat ve Terakki karşıtları Kâmil Paşa'nın başkanlığında bir hükümet kurulması yönünde faaliyette bulunmaktaydı. Bu faaliyetler 29 Ekim 1912 tarihli irade-i seniyye ile başarıya ulaşmış ve Kâmil Paşa hükümeti kurulmuştur.

İttihat ve Terakki'nin Darbeyle İktidarı Ele Geçirmesi

Bu tarihten itibaren İttihat ve Terakki Fırkası yoğun bir şekilde baskı altına alınmıştır. İttihat ve Terakki muhalifi olan Sadrazam Kâmil Paşa ve Dahiliye Nazırı Ahmet Reşit Rey'in şiddetle savunduğu, bütün partilerin kapatılmasını öngören

² II. Abdülhamid'in yeğeni (kız kardeşi Seniha Sultan'ın oğlu) olan Prens Sabahattin, meşrutiyet taraftarlığıyla bilinen dönemin en önde gelen isimlerindedir. II. Abdülhamid'in yönetimine karşı Jön Türklere katılan Prens Sabahattin, bu sebeple dayısıyla ters düşmüş ve yurt dışına kaçarak bir süre burada yaşamıştır. (Yazıcı, S. (2016). Sultan II. Abdülhamid İdaresinin Prens Sabahattin'i Avrupa'dan Geri Döndürme Çabaları Arıkan, R. ve Demiryürek, H.(ed.), *Bir İnsan-ı Selim Prof. Dr. Azmi Özcan'a Armağan* (s.1011-1020)) Liberal ve adem-i merkezîyetçi dünya görüşlerinden dolayı bir süre sonra bu oluşumla fikri ihtilafa düşmüş ardından bu oluşumdan ayrılmıştır. Fikirleri İttihat ve Terakki ile örtüşmediğinden 1908 sonrasındaki süreçte İttihat ve Terakki'ye muhalif olmuştur. Osmanlı siyasi hayatında kendi fikirlerine yakın olan Ahrar Fırkası'nın teklifine rağmen parti başkanlığı görevini reddetmiş de geri planda kalmaktan vazgeçmediğinden adı Taklib-i Hükümet Teşebbüsü, Mahmut Şevket Paşa suikastı gibi şayialara karışmıştır.

³ Kurtarıcı Subaylar.; "Halaskar: Kurtarıcı" <https://lugatim.com/s/ HALÂSKÂR> (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2024); "Zabitan: Subaylar" <https://lugatim.com/s/ ZÂBİTAN> (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2024).

⁴ Söz konusu tehdit Askeri Şura toplantı halindeyken odacıya elden verilen bir mektupta açıkça ifade edilmektedir. Gösterilen kaynakta mektubun tam metni yer almaktadır.

⁵ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, II. Devre, I. Cilt, 1. Celse, 12 Temmuz 1328 Pazartesi (1912), s. 444.

kanun tasarısı⁶ diğer hükümet üyelerinin itidalli yaklaşımlarıyla hayata geçememişse de iktidarın sürgün, keyfi cezalandırma, tutuklama, denetim gibi yaptırımlarıyla karşı karşıya kalan İttihat ve Terakki mecliste varlık gösteremediği ve yaşadığı bu baskı dolayısıyla “sürgün hükümeti”⁷ kavramını gündeme getirmiştir.

Bu açmazdan çıkabilmek için demokratik süreci takip etmenin imkansızlığı, İttihat ve Terakki’de kendilerince tek çıkar yol olarak bir baskın ile mevcut hükümeti düşürme fikrini oluşturmuştur. İttihat ve Terakki, bir saatten kısa bir sürede gerçekleşen bir oldubittiyle Bab-ı Âli⁸ Baskınına gerçekleştirmiştir. Bu gelişme, İttihat ve Terakki muhaliflerini akıbetleriyle ilgili düşünceye ve tedirginliğe sevk etmiştir. İttihat ve Terakki, muhaliflerle arasının husumet derecesine erişmemesi⁹ (Amca, 1992, s. 192.) amacıyla sertlikle mukabele edilmemesi için çaba sarf etmeye karar vermişse de¹⁰ (Tansu, 2016, s. 160.) bilhassa İstanbul Muhafızlığı görevinde bulunan Cemal Bey muhalif kanata karşı tedbiri elden bırakmamıştır.¹¹ Bu amaçla, iktidarı devirebilecek veya zarar verebilecek potansiyeli olan kişi ve kurumları yakın bir takibe aldırıştır. Cemal Bey’in takibat listesinde: Hanedan mensupları, Prens

⁶ “...memleketin huzur ve asayışı için (bütün siyasi cemiyet ve grupların sulh imzalanıncaya kadar kapatılması ve bazı elebaşların idare-i örfiye muntikasından uzaklaştırılması ve fesada çalışanların idareten ve seri olarak cezalandırılması gibi) acil tedbirlerin alınması amacıyla geçici bir kanun tanzimini, meclis-i vükelada, arkadaşlara teklif ettim...” Ahmet Reşit Rey, İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 264.

⁷ XX. yy. uluslararası hukuku tarafından oluşturulan bu kavrama göre ülkelerinin yaşadığı işgalden dolayı ülke dışına çıkmak zorunda kalan veya buna mecbur bırakılan hükümet yetkililerinin iktidar üzerinde iddia ettikleri meşruiyeti ifade etmek için kullanılmıştır.

⁸ “(Son iki asırda) Osmanlı hükümeti” <https://lugatim.com/s/ BÂBİÂLÎ> (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2024)

⁹ Dönemin etkin muhalif isimlerinden Hasan Amca, bu düşmanlığı şu şekilde tanımlamıştır: “...Biz artık öyle iktidar ve onu kontrol edici muhalefet zümresi olmaktan çıkmıştık. Biri diğerini vatan haini tanıyan iki hasım zümre olmuştu...” Hasan Amca, Doğmayan Hürriyet, Arba Yayınları, İstanbul, 1992, s. 109.

¹⁰ Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, Talat ve Cemal Bey’lere şiddet politikasını terk etmeleri emrini vermiştir.; Muhalif tarafta bulunan Ahmet Bedevi Kuran ise “...yeni hükümetin ilk işi bazı muhalifleri tevkif ve âtul bir hale koymak olmuştu...” şeklinde aktarmaktadır. Ahmet Bedevi Kuran, “İttihat ve Terakki Hükümeti Nasıl Devrilecekti” Tarih Dünyası Dergisi, 15. Sayı, Kasım 1950, s.632.

¹¹ “...23 Ocak’tan beri, her an bir karşı darbe beklenmekteydi. Şubat sonları böyle bir hareket için en uygun zaman gibi görünüyordu...” Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki, çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 1999, s. 156.

Sabahaddin, sabık Sadrazam Kâmil Paşa, Hürriyet ve İtilaf mensupları ve düşmanlık derecesinde İttihat ve Terakki karşıtı olanlarda vardır.

Bab-ı Âli Baskını Sonrası Siyasi Gelişmeler

İttihatçıların baskın sırasında binada bulunan kabine üyelerinin çoğunu olay günü bırakması Dahiliye Nazırı Reşit Bey ve Maliye Nazırı Abdurrahman Bey’i de iki gün sonra serbest bırakması,¹² İttihat ve Terakki’nin bilinen en sert muhaliflerinden Ali Kemal Bey, Doktor Rıza Nur ve Gümölcineli İsmail Hakkı Bey¹³ gibi isimlerin de ölçsüz eleştirisi yapmamaları koşuluyla kendileri için iktidardan yana bir tehlike oluşmayacağını güvencesinin verilmesi, (Cemal Paşa, 2006, s.16-17.) baskının amacının önceki hükümetten intikam almak veya onları cezalandırmak olmadığının düşünülmesi amacı taşımaktadır.

Baskın gerçekleştiği esnada İstanbul derin bir endişe içerisinde bulunmaktaydı. Çatalca önlerine kadar gelen Bulgar ordusunun top sesleri İstanbul’daki bazı camları titretecek kadar varlığını hissettirmiş, Beşiktaş sahilinde demirli bulunan düvel-i muazzamanın¹⁴ gemilerinin varlığı ve Yunan donanmasının Çanakkale boğazını kapadığı haberi ile yeterince tedirgin bir ortam söz konusuydu. Üstelik Edirne’nin kurtarılmasını sağlayacağı söylemiyle darbe yapan İttihat ve Terakki, Edirne’nin hala kurtarılamamasıyla¹⁵ arkasına aldığı kamuoyu desteğini de

¹² İstanbul muhafızlığı görevini sürdüren Cemal Bey, bu geçici alıkoymanın sebebini baskını gerçekleştirenlerin bu iki isme karşı beslediği düşmanlık dolayısıyla kendilerine karşı olası bir girişimi önleme amaçlı yapıldığını yazar. Cemal Paşa, Hatıralar, İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2006, s. 13-14.

¹³ Gümölcine mebusu İsmail Bey’in planladığı ancak İttihatçıların Bab-ı Âli Baskını ile daha erken davranması sonucu gerçekleşmediği iddia edilen bir darbe tasarısı daha vardır. Hamza Dülger, “1912 Seçimlerinden Bâb-ı Ali Baskını’na Osmanlı Devleti’nde İktidar Mücadelesi”, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 110.; Ayrıca bu isim daha sonra sadrazam Mahmut Şevket Paşa suikastının tertipleycileri arasında yer alacaktır. Akabinde de cumhuriyetin ilanının ardından yüz ellilikler listesine girerek ülke dışına çıkarılmıştır. Deniz Doğru, “Yakın Tarihimizde Bir Sürgün Hikâyesi: Yüz Ellilikler”. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2016, 11.21: 209-226.

¹⁴ “Büyük devletler, XIX. yüzyılın ortasından I. Dünya Savaşı’na kadar (1914) İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, Macaristan, Rusya ve İtalya’ya verilen isim.” <https://lugatim.com/s/ DÜVEL-İMUAZZAMA> (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2024)

¹⁵ Edirne fiilen 21 Temmuz 1913’te, resmi olarak 29 Eylül 1913’te kurtulacaktır.

kaybetmeye başlamıştı. İttihat ve Terakki bu nazik durumun farkında olduğundan muhaliflerine karşı ılımlı bir tavır sergilemekte ve ülkenin en büyük muhalif ismi olan Prens Sabahaddin'e bu amaç doğrultusunda iş birliği teklif etmiştir.¹⁶

İttihatçı Yönetimi Devirme Planları ve Prens Sabahattin

Kâmil Paşa'nın iktidarda olduğu sırada birbirleriyle uzlaşamayan muhalif oluşumlar için 23 Ocak 1913 günü gerçekleşen Bab-ı Âli Baskını sonrasında artık ittifak yapmak zorunlu hale gelmişti.¹⁷ Zira İttihat ve Terakki, muhalifler için her ne kadar yumuşak bir politika uyguladığı görüntüsü vermeye çalışsa da İttihat ve Terakki'nin şiddet geçmişi, bu manzaraya tamamen güvenebilmelerine engel olup kuşku doğuruyordu.¹⁸ Muhaliflerin kendi aralarındaki ayrışmaya rağmen üzerinde

¹⁶ Talat Bey, İttihat ve Terakki'nin Kâtib-i Umumisi sıfatıyla Prens Sabahattin'den gelen memleketin selameti için birlikte hareket edelim teklifine; her türlü müzakereye açık olduğunu, şayet teklifinde samimiyse gecikmeden görüşmelere başlamayı teklif ederek karşılık vermiştir. Ziya Şakir, *Mahmut Şevket Paşa*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2011, s. 228.; Ayrıca Talat Bey, Hürriyet ve İtilaf mebuslarının padişahla rahatça görüşebilmeleri için baş mabeyinciye telefon ederek gelecek grubun padişahça kabul edilmesini rica etmiştir. Bu durum, oluşturulmaya çalışılan yumuşak iklimi perçinleyici bir tavır olarak değerlendirilebilir. Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, Özgür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012, s. 412.

¹⁷ Ahmet Bedevi Kuran, bu meseledeki yerini şöyle ifade etmektedir “...*Ben, muhtelif teşekküller arasında irtibat vazifesi görüyordum. Kuruçeşme'den aldığım intibalarla Gümülcineli İsmail Bey cephesini fikren takviyeye koşuyor, diğer gruplardaki ahvalden haberdar olmağa çalışıyor ve bu mecburiyetlerle her tarafa mekik dokuyordum...*” Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012, s. 598.; Cemal Bey bu ittifaktan haberdar olmuş ve “...*Âlâ... Anlaşıyor ki, muhalifler birleşiyorlar. Tek bir kafa vücuda getirmek istiyorlar. Bu kafayı bir darbeye kesmek, kolay olacak...*” demiştir. Ziya Şakir, *a.g.e.*, s. 225.; Ali Birinci ise İttihat ve Terakki'ye yönelik muhalif tavırların Bab-ı Âli Baskını sonrasında iyice hızlandığını ifade etmiştir. Ali Birinci, “Ahmet Bedevî Kuran/Jön Türklüğün Tarihiçisi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12 (2002), s. 18.

¹⁸ İttihat ve Terakkinin bu müsamahakâr tavri, muhalif mecralarında İttihat ve Terakki'nin kendilerine karşı bir plan kurgulamakta olduğu ve kendilerini tamamen devre dışı bırakacaklarını düşündürmekteydi. Ziya Şakir, *Mahmut Şevket Paşa*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2011, s. 222.; Enver Ziya Karal, bu konuya şöyle bir yorum getirmiştir: “...*İttihatçıların kendilerine karşı bir ölçüde politikasına girişeceklerinden ürkmekte idiler. Oysa hiçte öyle olmadı. Kendilerinden ölçü alınacak dış düşmanların İstanbul kapılarına dayandıkları bir sırada, iç kavgalarla uğraşmak ne bir marifet ne de hamiyet icabı idi. Bu nedenledir ki, hükümetin başlıca düşüncesi düzenin sağlanması, güvenin kurulması için çalışmak oldu...*” Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, C. IX., 2. Baskı, Ankara, 1999, s. 199.

uzlaşabildiği tek konu ise İttihat ve Terakki'nin iktidardan uzaklaştırılmasıydı.¹⁹ Prens Sabahattin grubu ve prensle ortak muhalefet etmek üzere uzlaşan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bazı üyelerinin; İttihat ve Terakki'nin devrilmesinin ne şekilde gerçekleşeceği ve gerçekleşmesinden sonrası için izlenecek yol hakkında ayrı ayrı planları vardı.²⁰ İttihat ve Terakki Muhalifleri, hükümet üyelerinden bir kısmına suikast düzenlenmesi veya bir baskın ile İttihat ve Terakki'nin devre dışı bırakılmasını savunurken bir diğer kısım muhalifler de amaçta ortak olsalar da uygulamada daha az şiddet içeren bir metotla gerçekleşmesi gerektiğini savunmaktaydılar. (Kuran, 1950, s. 595.). Diğer bir deyişle İttihat ve Terakki muhalifleri; üzerinden çok kısa bir zaman²¹ geçmiş olan Bâbiâlî Baskını sonrasında sindirilmiş gibi görünseler de arka planda farklı gruplarla ortaklaşa veya yalnız olarak iktidar karşıtı faaliyetlerine devam etmekteydiler.²²

Bu faaliyetlerin başında ise ülkedeki en güçlü muhalif kişilik olan Prens Sabahattin'e bağlı gruplar yer almaktaydı.²³ Prens'in İttihat ve Terakki'yi iktidardan

¹⁹ Sina Akşin'e göre 30 Mayıs'ta imzalanan Londra Barış Antlaşmasıyla Edirne sınır dışında kalınca muhalefet darbe seçeneğini düşünmeye başlamıştır. Sina Akşin, *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, C.1., 1997, s. 92.; Kuran, "...Muhalefet işlerinde bizler fisebilillâh gönüllü idik; memleket mukadderatını zarardan korumak için, icabı halinde, harekete geçmeyi tabii buluyorduk..." diyerek bu gerekliliğe vurgu yapmaktadır. Kuran, *a.g.e.*, s. 632.

²⁰ Bu konuda Kuran şöyle aktarmaktadır "...Merkezsiz, başsız, karmakarışık bir heyecan dalgası içinde tehlikeli bir oyun başlamıştı; neticesi bizler için ipe kadar gidebilirdi..." Kuran, *a.g.e.*, s. 595.;

²¹ Taklib-i Hükümet Teşebbüsü planlarının ne zaman yapılmaya başlandığı ve karşı darbenin ne zaman için planlandığıyla ilgili kaynaklar yeterli değildir. Teşebbüsün ifşa olduğuna ve tutuklamaların yapıldığına dair hükümetçe yayımlanan bildirim tarihi 6 Mart 1913'tür. Feroz Ahmad bu karşı darbenin 1913 yılının Şubat ayı sonlarında gerçekleşebileceğini yazmaktadır. Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 156.

²² Ahmet Bedevi Kuran, diğer İttihat ve Terakki muhalifleriyle Ahmet Muhtar Paşa ve Kâmil Paşa hükümetlerine destek verme konusunda başaramadıkları ortaklığı, İttihat ve Terakki'nin yıkılması için çalışmalar başladığında bu muhaliflerle birlikte hareket ettiklerini söyleyerek belirtmiştir. Kuran, *a.g.m.*, s. 632.

²³ Tunaya'ya göre Taklib-i Hükümet girişimini planlayanlar Halaskar Zabitan mensuplarıdır ve Prens Sabahattin bu girişimle dolaylı ilişkilidir. Tarız Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Hürriyet Vakfı Yayınları, C.1., 2. Baskı, İstanbul, 1988, s. 335.

uzaklaştırmak istediği düşüncesi ihtilafa yer bırakmayacak kadar somuttur²⁴ ancak kaynaklar bunu şiddet kullanarak yapmayı düşünüp düşünmediği konusunda ihtilafıdır. Ziya Şakir, Kazım Bey²⁵ adında bir muhalifin Nazım Paşa'nın intikamını almak için²⁶ hükümeti silah kullanarak devirmek üzere harekete geçmek istediğini ancak bu iş için ihtiyaç duyacağı maddi desteği²⁷ sağlamak için Prens Sabahattin'e başvurduğunu, prensin kanlı eylemlere destek vermediği için kendisine maddi bir karşılığa bulunmayacağını söylemesiyle reddedildiğini iddia etmektedir.²⁸ (Şakir, 2011, s. 228-229.). Sina Akşin'e göre ise prens, hükümetin Bâb-ı Âlî'de yapılacak büyük bir mitingle kamuoyu dikkatini arkasına alarak devrileceği, sonrasında kabine üyelerinin Divân-ı Âli de yargılanacağı bir yöntem izlenecektir. (Akşin, 2017, s. 36.). Dolayısıyla hem kan dökülmeyecek²⁹ hem de meşru bir yolla ülkeye zarar veren bu iktidardan kurtulmuş olunacaktır. Kutay'a göre ise Sebahaddin Bey cebre dayalı bir darbe teklifini bir değil birden çok kez şiddetle reddetmiştir. (Kutay, 1964, s. 289.) Cemal Bey ise hatıratında, prensin kardeşi Lütfullah Bey ile aralarında geçen bir konuşmayı şöyle nakleder "...ben de iddia ediyorum ki, biz ne kadar kanlı isek,

²⁴ Prens Sabahaddin, Fethi Bey'e ülkenin ehliyetsiz idareciler elinde kaldığı ve vatanın kendilerinden yardım beklediğini, bu çağrıya kayıtsız kalmamaları gerektiğinden söz etmiştir. Fethi, *Muhaliflerin Esrarı*, İstanbul Matbaa-yı Amedi, 1332, s. 24.

²⁵ Bu isim Mahmut Şevket Paşa suikastının tertipçilerindendir. Kuran, bu ismin baskın planında kan dökülmesine taraftar olduğundan bahsetmektedir. Kuran, *a.g.m.*, s. 632.

²⁶ Fethi Okyar, Cemal Bey'e Mahmut Şevket Paşa'nın kendisine suikast düzenleneceği ihbarlarından haberdar olup olmadığını sorması üzerine Cemal Bey, paşayı durumdan haberdar ettiklerini ancak kendisinin Nazım Paşa'nın ölümünde bir etkisi olmadığı için intikam alınacağını düşünmediğini ifade ettiğini söylemiştir. Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1980, s. 194.

²⁷ İddiaya göre Kazım Bey, prensten 1500 lira istemiştir. Kemal Yakut, *Mahmut Şevket Paşa ve Dönemi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 1998, s. 321.; Aradığı maddi desteği prensten bulamayan Kazım Bey'e Damat Salih Paşa destek verecek ve Mahmut Şevket Paşa suikastı gerçekleştirilecek, ardından Salih Paşa darağacına gönderilmekten kurtulamayacaktır.

²⁸ "...Ben size hiçbir şey veremem ve vermek de istemem..." Kuran, *a.g.e.*, s. 598.

²⁹ Fethi Bey'e göre ihtilal hazırlıklarına girenler: Şerif Paşa, Prens Sabahaddin, Gümülcineli İsmail ve Basri beylerdir ve prensle yaptığı görüşmede kendisine kan dökülmeyeceğine dair bir ifade kullanılmamıştır. Fethi, *a.g.e.*, s. 27.; Kuran ise "...Gümülcineli İsmail ve Muhib Beyler de Pertev Tevfik ve Tâceddin Zâde Hakkı Beyler gibi ateşli gençlerle bir takım tehlikeli hazırlıklara başlamışlardı..." ifadesini kullanarak kan dökülmesini amaçladıklarını ima etmekte ve Yüzbaşı Kazım ve arkadaşı Nazmi Bey'in kan dökülmesinin mutlaka gerekli olduğunu söylediklerini aktarmaktadır. Kuran, *a.g.m.*, s. 632.

içlerinde Prens Sebahaddin Bey de dâhil olduğu halde bütün muhaliflerimiz de kanlıdırlar.” derken iddiasına delil olarak da 31 Mart’ı organize ederek İstanbul’daki çatışmalarda dökülen kanın ve orduda faaliyet gösteren İttihat ve Terakki karşıtı subaylardan oluşan bir organizasyon olan Halaskar Zabitân’ın³⁰ kuruluşunda rol aldığı için Arnavutluk isyanında akan kanların mesulü olarak ifade etmektedir.³¹ (Cemal Paşa, 2006, s. 29.) Enver Ziya Karal’a göre Prens Sabahattin, iktidarın ancak meşru yöntemlerle elde edilmesi gerektiğini savunduğu halde silahşorların karıştığı darbe denemesinin arkasında olmasının bu konuyla çeliştiğini öne sürmektedir. (Karal, 1999, s. 263.)

Bazı kaynaklarca prensin iktidarın kan dökülerek uzaklaştırılmasına yanaşmadığı iddia edilse de gerek dönemin basını gerek bu teşebbüsün tertipçilerinin hatıratlarında teyit ettiği ele geçen silahların varlığı somut bir gerçektir. Bu bağlamda Taklib-i Hükümet teşebbüsüne bir bütün olarak bakıldığında kanaatimizce şiddet planlandığı açıktır ve bu teşebbüsün arka planında bulunan prensin bombaların bile dahil olduğu bir planlamada detay sayılmayacak kadar önem arz eden bu yöntemden haberdar edilmemesi olası kanaatimizce imkân dahilinde görünmemektedir.

Prens Sabahattin hükümeti devirmek için ister şiddet düşünsün ister düşünmesin³² prensin bu süreçlerde görünür olmayı tercih etmediği açıktır. Prens bu darbe denemesini geri plandan yönetmeyi tercih edecektir.³³ Bu teşebbüste ön plana

³⁰ “...Amaçları, iktidarı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin elinden almak ve "yasal hükümet"i geri getirmektir...” Feroz Ahmad, *age.*, s. 134.

³¹ Bu diyalog gerçekleştiği sırada henüz Mahmut Şevket Paşa suikast ile öldürülmemiştir zira Cemal Bey bu cinayetten de prensi mesul tutmuştur.

³² Menteşe anılarında bu olayı şöyle yazmıştır: “...İhtiras, Rıza Nur ve Prens Sabahaddin Beyleri de azgın ve haris bir ihtilalcı haline koyuyordu...”. Halil Menteşe, *Halil Menteşe'nin Anıları*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 55.; Fethi Bey’i darbe organizasyonunun içerisine alan Ankara Mebusu Mahir Said Bey bu konuda Fethi Bey’e “...Birader insanlar hiçbir işte ümitsizlik asarı göstermemelidir. İstenildikten sonra bu memlekette her gün bir inkılap yapılabilir. Çünkü ahali saftır her suretle idaresi mümkündür. Binaenaleyh biz çalışıyoruz...” demiştir. Fethi, *a.g.e.*, s. 23.

³³ Cemal Bey, prens hakkında somut delil bulunmadıkça tutuklanmamasını Talat Bey’in kendisinden özellikle rica ettiğini ifade etmiştir. Cemal Paşa, *a.g.e.*, s. 27.; Bir diğer müellife göre ise prens İngiltere’den destek almaktadır. Hikmet Çiçek, *Bahattin Şakir*, Kaynak Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s. 87.

çıkanlar daha çok prensin özel kalemi görevini yürüten Boşnak Satvet Lütfü Bey³⁴ (Ahmad, 1999, s. 156.), Dr. Nihat Reşad³⁵ ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası ileri gelenlerinden Mahir Said Bey (Fethi, 1332, s. 23.) olacaktır. Yapılan incelemelerden anlaşıldığı üzere, Prens Sabahattin'in bu darbeyle sadrazamlığa getirilmesinin planlandığı yönündedir. (Şakir, 2011, s. 223.) Dönemin güçlü kalemi Hüseyin Cahit Yalçın bu konuda şunları aktarmaktadır: “...*Prens Sabahattin'in yapmak istediği şu hükümet darbesi, aradan bir yüzyılın dörtte biri kadar zaman geçmiş olmasına karşın, üzerimdeki kötü etkisini koruyor. Bu etki altında düşüncelerimi söyleyeceğim zaman, içimde bir duraksama duydum. İttihat ve Terakki bir hükümet darbesi yapıyor; Babialı baskınıyla söz geçirme gücünü de ele geçiriyor ... Bu iyi bir hareket oluyor da aynı girişim İttihat ve Terakki'ye karşı yapılınca mı yurda hıyanet ya da ahlaksızlık sayılıyor? ...*” (Yalçın, 2000, s. 259-260.)

İttihat ve Terakki'ye Karşı Darbe Girişimi: Taklib-i Hükümet

Darbe organizasyonunun planlanma ve hayata geçirilme aşamasında Halaskar Zabitan subayları da bulunmaktadır. (Tunaya, 1988, s. 335.). Halaskar Zabitan grubu kendi arasında Kurmay Yarbay Gelibolulu Kemal'in liderliğinde toplantılar organize etmekteydiler. (Fethi, 1332, s.31.) Ayrıca Halaskar Zabitan grubu, İttihat ve Terakki muhalifleriyle bir toplanma noktası olarak görülen Prens Sabahattin'in Kuruçeşme'deki yalısında da toplantılara devam etmekteydiler. Söz konusu toplantılar sadece askerler arasında yapılmamakta, bazı toplantılara siviller de dahil olmaktadır. Sivillerin de katıldığı toplantılardan birine dahil olan Hasan Amca;³⁶ toplantı amacının bir darbe planlamak olduğunun ortaya çıkmasıyla birlikte bazı sivil kişilerin bu duruma itiraz ederek ayrılmaya yeltendiklerini nakletmektedir. (Amca, 1992, s. 104).

³⁴ Sina Akşin, bu kişinin teşebbüsün başındaki isim olduğunu yazmaktadır. Akşin, *age.*, s. 188.

³⁵ Doktor Nihat Bey, Prens Sabahattin ile “Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti” nin kurucuları arasında yer almaktadır.; Bayar, bu iki isim darbe teşebbüsünün başında olmasalar dahi aktif olarak görev aldıklarını düşünmektedir. Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, C.3. Sabah Kitapları, İstanbul, 1997. s. 119.

³⁶ Horhorlu Hasan Vasfî olarak da bilinen bu isim taklib-i hükümet teşebbüsünün önde gelen isimlerindedir.

Satvet Lütfü ve Dr. Nihat'ın (Berger) organize ettiği³⁷ grupta: Hürriyet ve İtilaf'ın Kadıköy şubesinin kurucusu olan yüzbaşı Fethi Bey, Bahriye yüzbaşılardan Kemal, yüzbaşı Kadri Bey, köprü kontrol memuru Salih, Ahmed Bedevi Kuran, yüzbaşılıktan ihraç edilmiş Tevfik ve Mahmut Beylere bir konuşma yapan Dr. Nihat Bey; İttihat ve Terakki'nin şimdiki kadarki yanlış politikaları yüzünden ülkenin siyasi ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya olduğunu, bu yüzden İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin öldürülmesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁸

Dönemin kaynaklarında Taklib-i Hükümet olarak geçen bu darbe teşebbüsünde Satvet Lütfü,³⁹ Dr. Nihat Reşat, Ahmet Bedevi, Hasan Amca, Kemal Bey, Kudret Bey, Ankara mebusu Mahir Said Bey, sabık mebus Boşo Efendi, sabık mebus Kozmididi Efendi, Scalieri,⁴⁰ Pertev Tevfik, mülazım Lütfü Bey,⁴¹ Erzurumlu Serdar Sadık⁴², Muşlu Said Bey, Hasan Efendi, Haliç İdaresi Müfettişi Sıtkı Efendi, Mustafa Vasfi Efendi, İranlı Muhammed Ali, Nikola Leodidi ve kimlikleri tespit edilemeyen birkaç kişi daha yer almaktadır. (9. Cilt, Sayı 234., 06 Mart 1913, s. 334.)

³⁷ Bu grubun lideri Kemal Bey'dir. Tunaya, *a.g.e.*, s. 335.; Kuran, bu ismi lider olarak ifade etmese de ön safta rol alan üç kişi içerisinde saymaktadır. Kuran, *a.g.m.*, s. 632; Hükümet bildirisinde, elde edilen delillerin Satvet Lütfü Bey'in bu girişimin lideri olduğundan söz edilmektedir. 6 Mart 1913, Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) Dergisi.

³⁸ Fethi, *a.g.e.*, s. 40. Her ne kadar bu süreçte hükümet üyelerine dair muhaliflerce planlanan birden çok suikast teşebbüsü olsa da çalışmamızın ana konusunu teşkil eden Taklib-i Hükümet girişiminde yer alanların bireysel anlamda bir suikasta teşebbüs ettiğine dair kaynaklarda destekleyici bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak suikast planları yapanların da dahil olduğu muhaliflerin büyük bir çoğunluğunun Prens Sabahattin ile olan ilişkisinden dolayı, prense ilgili olduğu düşünülen Taklib-i Hükümetçilerin de suikast amaçladıkları düşünülmüş olabilir.

³⁹ Bir görüşe göre de bu isim "İngiliz ajanı, Bektaşî, mason, silah taciri" olarak tanımlanmıştır. Engin Deniz, *Alexander Israel Helphand (Parvus Efendi) 1867-1924, Hayatı ve Fikirleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s. 72-73.

⁴⁰ Bu kişi Çırağan Vakasını tertipleyen Aziz Bey-Cleanthe Scalieri komitesinde yer alan Scalieri'nin oğludur. Sina Akşin, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 183.

⁴¹ Bu kişi dönemin Erkan-ı Harbiye Reisi Vekili Zeki Paşa'nın oğludur. *Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü*, Arba Yayınları, İstanbul, 1988, s. 57.

⁴² Bazı kaynaklarda Serdarzade Sıtkı olarak geçmektedir. Darbe girişiminin ifşa olmasından sonra yayımlanan hükümet bildirisinde bu isimden "...teşebbüsün en aktif üyesi olduğu anlaşılan..." diye söz edilmektedir. 6 Mart 1913, Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) Dergisi.

Darbeciler öncelikle keşif yaparak Bâb-ı Âli'yi korumakla görevli askeri birliğin sayısı ve yakındaki karakolların mesafesi, planladıkları darbeyi hayata geçirmeleri halinde baskının duyulmasıyla müdahil olacak takviye kuvvetlerin güzergahı, ulaşabilecekleri süre hakkında bilgi toplamaya çalışmışlardır. Hatta bu kuvvetlerle çatışma ihtimali de göz ardı edilmeyerek barikat noktalarını da belirlemişlerdir.⁴³ Teşebbüsün mali desteğini ise Prens Sabahattin ve Scalieri karşılayacaktı. (Birinci, 1990, s. 205.) Bu durum, yukarıda bahsi geçen Kazım Bey'in hükümeti devirme girişimi için kendisinden istediği maddi desteğe sıcak bakmamasıyla çelişmektedir. Prens için Kazım Bey'in güvenilmez olduğunu düşünmesi mi? Yoksa başaramaması halinde kendisinin ifşa olmasıyla destekçilerinin gözünde prestij kaybında uğramaktan mı? Endişe ettiği bilinmemektedir. Kendisinin daha etkin ve kontrollü bir şekilde yöneteceği bir grupla benzer bir darbe girişiminde bulunarak darbenin başarısını artıracığı için Prens Sabahattin'in bu yolu tercih ettiği düşünülmektedir.

İttihat ve Terakki'nin başarıyla hayata geçirdiği bir darbenin benzerini gerçekleştirmeye çalışan bu grubun başarılı olması için aynı hamlenin karşı cepheden gelebileceğini göz ardı edecek zafiyete sahip bir hükümet gerekmekteydi. Ancak İttihat ve Terakki uzun yıllar boyunca II. Abdülhamid ile mücadele ederek kazandığı tecrübe ve komitacı geleneğiyle iktidarı elde ettiğinden dolayı iktidarı devirmeyi hedefleyen olası teşebbüsleri hem öngörecektir hem de önleyebilecek birikime sahipti. Bu birikime sahip en güçlü isimlerden biri de Bab-ı Âli Baskınıyla İstanbul Muhafızı olarak görevlendirilen Cemal Bey'dir (Cemal Paşa).⁴⁴ Cemal Bey'e sık sık muhaliflerin ihtilal hazırlıklarına dair ihbarlar gelmekteydi. Öyle ki "...Bu havadisler o kadar sıklaştı ki, sonunda takip önlemleri almaya mecbur oldum..." diye

⁴³ Bu görevi Hasan Amca üstlenmiş ve arkadaşı Said de yardım etmiştir. Alpay Kabacalı, *Bir İhtilâlcinin Serüvenleri*, 2. Baskı, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.28.

⁴⁴ Cemal Bey, Prens Sabahattin'e kardeşi aracılığıyla kendilerinin kanlarını dökmek için çalıştıklarını bildiğini ifade eder bir mesaj göndermiştir. Cemal Paşa, *a.g.e.*, s. 29.

aktarmaktadır.⁴⁵ Polisin, muhbir olarak Fethi Bey,⁴⁶ Yüzbaşı Şair Celis,⁴⁷ Yüzbaşı Sivaslı Hilmi Bey,⁴⁸ Rahmi Bey, Mustafa Bey ve Vasfi Bey gibi isimlerden istifade ettiği incelediğimiz kaynaklardan anlaşılmaktadır. Peki bu ihbarlar neden yapılmaktaydı? Şüphesiz ki hükümetin, adamlarını bu oluşuma sızdırması mantık dahilindedir ancak bunların dışındaki isimlerin darbenin başarısız olması halinde karşılaşılabilecek yaptırımlardan çekinmesi yahut iktidara yakın görünmek amacıyla ihbarda bulunmuş olmaları makul kabul edilebilecek sebeplerdendir.

Tüm bu ihbarlara kayıtsız kalmayan ve zaten önemli muhalifleri takibe alan Cemal Bey, bu kimseleri daha sıkı bir takibe aldırıştır.⁴⁹ Darbe planının aktif görevlilerinden biri olan Ahmet Bedevi Kuran, içlerindeki casuslardan haberdar olduklarını ancak bu kimselerin planın tüm detaylarına sahip olmadıkları için⁵⁰ süreci durdurmadıklarını ifade etmiştir. Darbe için son hazırlıklar da tamamlanmış ve sıra darbe günü halka dağıtılması planlanan beyannamelerin⁵¹ matbaadan teslim

⁴⁵ Elbette ki bu teşebbüsler tek cenahtan değildi. Koordine olamayan, olmayı reddeden ve birbirinden bağımsız hareket eden birden çok darbe ve suikast organizasyonu, bunun yanında bürokrasideki ayak oyunları ile hükümeti zayıflatma veya iktidardan etme çabaları da bu kapsamda değerlendirildiğinde Cemal Bey'in her gün bu konuda ihbarlar alması kaçınılmaz bir ihtimaldir. Cemal Paşa, *a.g.e.*, s. 26.

⁴⁶ Kuran bu ismi “*Şükrü Paşazade Yüzbaşı Fethi Bey*” olarak ifade etmiştir. Kuran, *a.g.e.*, s. 395.; Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Kadıköy Şubesi kurucusu olan Fethi Bey bu darbe teşebbüsünün içerisinde yer almış ve üzerinden dört yıl geçtikten sonra yayınladığı “Muhaliflerin Esrarı” isimli eserinde yaşadığı süreci detaylıca anlatmıştır.

⁴⁷ Bu kişinin soruşturma evraklarında adı geçmemektedir. Kuran, bu kişinin veremli olduğundan bahsetmiştir. Bu bilgi göz önüne alındığında ya ağır hasta ya da ölmüş olabileceği düşüncesini akla getirmektedir.

⁴⁸ Kuran, bu kişinin Cemal Paşa'nın yaveri olduğunu ve içlerine sızarak birçok sırrı deşifre ettiğinden söz etmekteyse de diğer kaynaklarda bu isme rastlanamamıştır. Kuran, *a.g.m.*, s. 633.

⁴⁹ Bu girişim mensuplarından Fethi Bey, baskın planından haberdar olduğu an onlardan ayrılmayı düşünmüştür. Ancak bilgi toplamanın daha vatanperver bir hareket olacağına kanaat getirerek bu konuda elde edebildiği kadar bilgiyi almak için beklemiştir. Nihayetinde eyleme geçmelerinin an meselesi olduklarını hissettiğinde polise giderek bildiklerini anlattığını ifade eder. Bu bilgiden sonra polisin meselenin ciddiyetini fark ederek tedbirleri arttırdıkları düşünülebilir.

⁵⁰ Muhbirlerden biri olan Fethi Bey, aslen Boşnak olan Satvet Lütfü'nün yanlarına gelen bir komitacıyla Boşnakça konuştuğu için anlatılana vakıf olamadığından bahsetmiştir. Fethi, *a.g.e.*, s. 33.

⁵¹ Baskın günü bildiri dağıtmak, kısa bir süre önce gerçekleştiren Bab-ı Âli Baskınında planlanan ve hayata geçirilen detaylardan biridir.

alınmasına gelmiştir. Matbaaya Ahmet Bedevi'den başkasının gitmemesi kararlaştırıldığı halde beyannamelerden birkaçı Erzurum'a gidecek olan bir emekli jandarma teğmenine⁵² verilmiştir.⁵³ Bu kimsenin beyannameleri Cemal Bey'e teslim etmesinin ardından beyannamelerin basımıyla ilgili olarak Serdarzade Sıtkı tutuklanarak bizzat Cemal Bey tarafından sorgudan geçirildikten sonra darbe planı hayata geçmeden ifşa olmuştur.⁵⁴ (Kuran, 1950, s. 579.).

İfşa Olan Taklib-i Hükümet Teşebbüsüne Dair Resmi Bildiri

Hükümet, her ne kadar Cemal Bey'in dikkati ve hassasiyeti sonucunda hükümete karşı olası bir darbe ihtimaline karşı takipte olsa da onları gafil avlamak için somut delile ihtiyaç duymaktaydı. Bu delil Mustafa Vasfi Efendi'nin üzerinde beyannamelerin bulunmasıyla başlamış ve yapılan sorgulamanın ardından ifşa olan teşebbüsün diğer isimlerinin de tutuklanmasıyla darbe planına dair detaylar ve bu plan için gerekli olan fiziki deliller de ele geçirilmiştir. Bu konuya dair detaylı bir açıklama 6 Mart 1913'te Sebülürreşad (Sırat-ı Müstakim) Dergisi⁵⁵ Taklib-i Hükümet Tasavvurat ve Teşebbüsâtı başlığıyla yayımlanan resmi bildiriye yer almıştır.⁵⁶

“VESÂİK-I TÂRÎHÎYYE TAKLÎB-I HÜKÛMET TASAVVURÂT VE TEŞEBBÛSÂTI

Hakkında Neşrolunan Beyânnâme-i Resmî

En tehlikeli zamanlarını geçirmekte olan vatanın selâmet-i âtiyyesi, nâmûs-ı milleti muhâfaza için son hadde kadar sarf-ı mesâiyi üss-i maksad ittihâz etmiş olan hükûmete bütün evlâd-ı memleketin müzâheret etmesine mütevakkıf olduğu hakîkati fedâkâr ve hamiyet-perver ebnâ-yı

⁵² Kuran bu kişinin adını Mustafa, Hasan Amca'dan nakleden Kabacalı ise Vasfi olarak zikretmişlerdir. Kabacalı, *a.g.e.*, s. 28.; Kuran, *a.g.e.*, s. 579.

⁵³ Tansu, Erzurum'a gönderilen bu beyannamelerin Trabzon'da ele geçirildiğinden bahsetmektedir. Tansu, *a.g.e.*, s. 428.

⁵⁴ Bu oluşumun içerisinde yer alan ve bu konuyu ele alan bir eser yazmış olan Fethi Bey'e göre baskın gerçekleşmeden polis müdüriyetine giderek bildiklerini en ufak detayına kadar anlatması sonucunda girişim ifşa olmuştur. Fethi, *a.g.e.*, s. 45.

⁵⁵ 9. Cilt, 234. Sayı, 28 Rebülevvel 1331 - 06 Mart 1913 - 21 Şubat 1328, s. 334.; Bu hadise aynı gün Tasvir-i Efkâr gazetesinde Cemal Bey ile röportaj olarak, iki gün sonra da Tanin gazetesinde de haber mahiyetinde benzer içeriklerle neşredilmiştir.

⁵⁶ Ek 1.

vatan indinde tasdik edilerek herkesin bu meslek-i müstakîme sâlik olduğu bir sırada selâmet-i hakîkiyye-i vatani idrâk ve tefrikden âciz birkaç şahsın el altından bazı gûne tasavvurât ve teşebbüsât-ı şûrişkârîye tevessül eylemekte bulunduğu beş on günden beri hükümetçe istihbâr olunmakta idi. Ta'kîbât ve tefahhusât-ı mahsûsa netîcesinde hükümet teşebbüsât-ı mezkûreyi zâhire ihrâc etmiş ve müteşebbislerini bit-ta'yîn ekserîsini derdest eylemiş olduğundan mâhiyet-i vak'a ber-vech-i âtî enzâr-ı umûmiyyeye vaz' olunur: Tahkîkâtın verdiği kanâate nazaran Prens Sabâhaddîn Beyefendi hazretlerinin Kâtib-i Husûsîliğini îfâ etmekte bulunduğu haber verilen Lutfî Bey nâm zât müşârun-ileyhin sâhilhânesindeki yazıhânesinde Erzurumlu Sıdkî, Muş eşrâfından bir zâtın mahdûmu olan Saîd, Aksaray'da Horhor'da sâkin Hasan nâmındaki zevât ile isimleri anlaşılamayan diğer birkaç zevâtın mürekkeb teşkil eylediği hey'et-i fa'âle ile hükümet-i hâzırâyı devirmek için bazı gûne teşebbüsât-ı ihtilâliyyede bulunmayı tasavvur ederler. Akdeyledikleri mecâlis-i istişâreden birinde memleketi kurtarmak için hükümeti adem-i merkeziyyet fikrinde bulunan bir kabineye tevdi' etmekten başka çâre olmadığı ve şâyed böyle bir kabine teşkil edilecek olursa maâzallâhi Teâlâ Edirne sukût etmiş olsa bile Edirne ve civârı bir mintika-i bî-tarafî addolunmak üzere akd-i sulh edilmek ve hükümet-i Osmâniyyeye elli milyon lira ikrâz olunmak ve otuz sene müddetle umûr-ı dâhi liyye-i memlekete düvel-i muazzama tarafından müdâhale edilmemek keyfiyetlerinin te'mîn olduğu ve binâenaleyh menâfi'-i memlekete evfak olan bu siyâseti ta'kîb için hemen hükümet-i hâzırâyı devirmek eslem-i mesâlik olduğunu hâzırûna karşı Lutfî Bey tarafından dermiyân edilir; bu maksada vusûl için Bâbiâlî civârında büyük bir ictimâ' akdi ve kabinenin meslek-i siyâsîsinin alenen takbîhü ve oradan da bir cemm-i gafîr ile Saray-ı Hümayûn'a azîmet edilerek kabinenin azliyle Dîvân-ı Âlî'ye sevkı ve adem-i merkeziyyet-i idârî meslek-i siyâsîsini ihtiyâr etmiş bir kabinenin mevki'-i iktidâra getirilmesi

husûslarının zât-ı hazret-i Pâdişâhî'den taleb olunması ve bu sırada bilumum erkân-ı hükûmetle ne kadar rufekâ-yı meslek ve mesâisi mevcûdsa kâffesinin tevkîfiyle evvelden ihzâr edilecek bir vapura irkâbları husûsları takarrur ettirilir. Yevm-i ihtilâlde tevzî' edilmek üzere Osmanlı Milletine ve Ordusuna Hitâb ünvânlı bir beyânnâmenin tahrîr ve tab' ve fırsat buldukça şimdiden neşri keyfiyetleri de cümle-i mukarrerâta idhâl edilir. Hâzırûndan Muşlu Saîd Bey ile Hasan Efendi'nin hîn-i derdestlerinde ceblerinde ve ikâmetgâhlarında zuhûr eden ve Bâbiâlî ve civârını gösteren kroki mûmâ-ileyhimânın nümâyîş-i ihtilâlkârî tertibâtının teferruâtını karârlaştırmaya me'mûr olduklarını irâe etmektedir. Yine hâzırûndan olup mevkûf bulunan Erzurum Hürriyet ve İ'tilâf Kulübü a'zâsından olan Sıdkî Efendi ile kısarık boylu, tıknazca, mütenâsibü'l-endâm, kırpık, sarı bıyıklı, güzel Fransızca tekellüm eder kibâr tavırlı ve elyevm gayr-i mevkûf bulunan bir zât dahi beyânnâmelerin tab'ı ile iştigâl ederler. Beyânnâmeler Beyoğlu'nda Tünel'in üst başında sâkin ve esâsen Yunan tebeasından Mösyö Fantazi'nin mutasarrıf olduğu Anadolu Matbaası'nda tab' ettirilir. Beyânnâmenin tab'ı Cum'a günü akşamı hitâm bulur ve o gün akşama kadar matbaada bulunan Sıdkî Efendi Kuruçeşme'de Prens hazretlerinin sâhilhânelerine geç vakit azîmet eder beyânnâmelerin tab'ından o sırada haberdâr olan hükûmet cumartesi günü sûret-i hafıyyede matbaalarca tedkikâta tevessül etmiş olduğundan bu tedkikâttan kuşkulanan matbaa sâhibi Pazartesi günü ale's-sabâh nüsah-ı matbûanın kısm-ı küllisini Beyoğlu'nda Martı Apartmanı'ndaki ikâmetgâhına nakleder. Sıdkî Efendi'nin rufekâsından olup pazartesi günü hareketi musammem bulunan Erzurum Jandarma Mülâzimliği'nden mütekâid Mustafa Vasfî Efendi'ye de mûmâ-ileyh Sıdkî Efendi tarafından sekiz yüz kadar beyânnâme matbaada teslîm olunur. İşte hükûmet Mustafa Vasfî Efendi yedindeki beyânnâmeleri elde etmek ve mûmâ-ileyh Mustafa Efendi'nin hükûmete berây-ı hizmet vukû' bulan i'tirâfâtını dinlemek sâyesinde

teşebbüsât-ı ihtilâliyyeyi zâhire çıkarmış ve Pazartesi günü akşamı yani Salı gecesi teşebbüsün en fa'âl a'zâsından olduğu anlaşılan ve hatta inde'l-îcâb Sadrazam Paşa hazretleri ve daha sâir bazı zevât aleyhinde isti'mâl edilmek üzere İran ihtilâlcilerinden birine bombalar sipâriş etmek teşebbüsünde bulunan Sıdkî Efendi merkûm İran ihtilâlcisi Muhammed Ali ile beraber tevkîf ve Muşlu Saîd ve Horhorlu Hasan Beyleri dahi elde etmiştir. Bâlâda beyân olunan matbaada leyle-i mezkûrede icrâ kılınan taharriyâtta beyânnâmenin Sıdkî Efendi'nin hatt-ı destiyle musahhah provaları ve birkaç nüs ha beyânnâme elde edilmiş ve i'lân-ı harbden beri mezkûr matbaanın muvâzaaten mutasarrıfı olduğunu iddiâ eden ve fakat nazar-ı kânûnda matbaanın sâhib-i hakîkîsi bulunan tebea-i Osmâniyyeden Nikola Leodidi ve matbaada tab' olunan beyânnâmeleri bilerek Mösyo Fantazi'nin hânesine nakleden matbaa hammâli Saîd dahi derdest olunmuştur. Maatteessüf asıl matbaanın sâhibi bulunan merkûm Fantazi ihtifâya muvaffak olduğundan tevkîf olunamamıştır. Elde edilen delâil-i maddiyyeye karşı mevkûfin i'tirâf-ı cürmden başka bir çâre bulamamışlar ve yalnız Saîd ve Hasan Beyler tasavvurât-ı ihtilâliyyede Sıdkî Efendi'nin dahi müşterik olduğunu ve Lutfî Bey'in yazihânesindeki mecâlis-i meşverete dâhil bulunduğunu i'tirâf eylediği hâlde beyânnâmenin tab'ından haberdâr olmadıklarını iddiâ eylemişler, Sıdkî Efendi ise beyânnâmeleri tab' ettirdiğini i'tirâf eylemekle beraber tasavvurât-ı ihtilâliyyeye iştirâkini ve bomba sipârişi keyfiyyetini bil-külliyen inkâr eylemiştir. Mûmâ-ileyh Sıdkî Efendi'nin Hâfiz Sâmî Efendi nâmındaki zâttan İttihâd ve Terakkî Cem'iyeti'ne mensûb zevâttan ileri gelenlerinin esâmîsini hâvî bir defter taleb eylediği Mustafa Vasfî Efendi tarafından ihbâr edildiği ve üç sene mukaddem Cem'iyet-i Hafîyye mes'elesinden dolayı mahkûm olup geçen cülûs-ı hümayûnda afv-ı âliye mazhar olan mûmâ-ileyh Hâfiz Sâmî Efendi kendisinden böyle bir defterin taleb olunduğu[n]ju iddiâ ettiği hâlde Sıdkî Efendi bunu dahi külliyyen inkâr ve hatta Hâfiz Sâmî Efendi'yi

tanımadığını iddiâ eylemiştir. Lutfî Bey'in bu teşebbüsât-ı ihtilâliyyeye reis olduğunu bu derece vuzûh ile meydana çıkararak bu delâil mûmâ-ileyhi tevkîf için ikâmetgâh-ı dâimîsi bulunan Prens hazretlerinin sâhilhânelerinde taharriyât icrâsına hükûmeti mecbûr etmiş ve Şubat'ın on dördüncü perşembe günü ta'rîfât-ı kânûniyyesi dâhilinde taharriyât icrâ kılınmıştır. Bâlâdaki îzâhâta nazaran elyevm müteşebbislerden Erzurumlu Sıdkî, Müftî Saîd, Horhorlu Hasan, Matbaa Sâhibi Leodidi Efendilerle matbaa hammâlî Saîd ve bomba i'mâli müzâkerâtına girişmiş olan İranlı Muhammed Ali mevkûf olup şahsı ma'lûm olan Lutfî Bey'le isimleri ve hüviyetleri anlaşılamayan diğer birkaçı hâl-i firârdadırlar. Mevkûfın haklarındaki evrâk-ı tahkîkiyye ile maan bugün Dîvân-ı Harb'e tevdi' edilecekler ve kemâl-i sür'atle muhâkemeleri bil-icrâ haklarında hükûm-i kânûn îfâ olunacaktır. Garazkârâne kîl ü kâllere ve bî-vukûfâne mübâlağalara mahal kalmamak üzere bütün tafsîlâtıyla enzâr-ı umûmiyyeye arz olunan mâhiyet-i vak'anın bir fikr-i sakîm etrâfında toplanmış üç beş kişinin bî-mağzâne denebilecek teşebbüsâtından başka bir şey olmadığı Polis Müdüriyet-i Umûmiyyesi'nden tevdi' olunan fezleke-i tahkîkiyenin tedkikinden anlaşıldığı beyân olunur. 17 Şubat 328"

İttihat ve Terakki Hükümeti hem başarısını kamuoyuyla paylaşmak hem de iktidarına karşı planlanan olası diğer fizikî müdahaleleri caydırmak veya engelleyebilmek amacıyla bu bildiriye yayımlatmıştır. Bu hadisenin henüz ele geçirilememiş zanlılarının; ülke dışına kaçmaları pahasına bu soruşturma haberinin kamuoyuyla paylaşılması, bu kişilerin firarları için aynı zamanda teşvik amacı taşıdığı da düşünülebilir. Zira aşağıda daha detaylı şekilde belirtileceği üzere İttihat ve Terakki; Mahmut Şevket Paşa suikastına kadar bu hadisenin faillerine, Babıali Baskını'nın ardından geliştirdiği yumuşama politikası gereği çok sert davranmamaya çalışmıştır.

Tutuklamalar ve Mahkumiyetler

Özellikle muhaliflerin karargâhı haline gelen Prens Sabahattin'in evini sıkı bir takibe alan İttihat ve Terakki yönetimi, kendileri için tehlikeli olacak isimleri bu evden çıkarken tutuklamayıp takip etmeyi tercih ederek daha fazla bilgi edinmeyi ve suçüstü yapmayı amaçlamıştır. Diğer bir ifadeyle bu evi herhangi bir nedenle dahi olsa ziyaret etmiş olmak şüphe sebebidir.⁵⁷ Prens Sabahattin cephesi ise bu takiplerden haberdar oldukları için tedbirli hareket etmekteydiler. Bu özenli takiplerin başındaki adam olan Cemal Bey tarih vermemiş olsa da 2 Mart tarihinde⁵⁸ basına düşen bu hükümet bildirisinde de belirtildiği gibi hükümet bu durumdan beş, on gün önce haberdar olmuş ve soruşturmaya başlamıştır.⁵⁹ Birkaç gün sonra birbirinin peşi sıra hızla gelen tutuklamalar, girişimi sona erdirmiştir.

Artık bu girişimde yer alan ama tutuklanmayan isimler için kaçma ve saklanma süreci başlamıştır. Özellikle organizatörler arasında yer alan Satvet Lütfü, Pangaltı da Avusturyalı Lazar'ın⁶⁰ evinde ve Ahmet Bedevi Kuran ise Tepebaşı'nda bir apartmanda (Kuran, 1950, s. 598.) iktidarın kendilerini cezalandıracağından endişe ettikleri için Serdarzade Sıtkı'nın tutuklandığını haber alır almaz saklanmışlardır.⁶¹ Cemal Bey ise ortadan kaybolan Satvet Lütfü Bey için koruyucusu

⁵⁷ Ayşegül Karabay, "Saraydan Çıkan Bir Jön Türk: Prens Sabahattin", *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2022,6(2), 549-578.; Böyle nazik bir sürecin tam ortasına düşen Yahya Kemal, yurt dışından İstanbul'a geldiğinde Paris'te bulunduğu sırada tanıştığı Prens Sabahattin'e uğradığının ertesi günü' tutuklanmıştır. Tutuklu bulunduğu sırada Cemal Bey kendisine (muhtemelen siyasi eğilimini tetkik etmek için) birlikte çalışmayı teklif etmiş ancak şair, amacının sadece şiir yazmak olduğunu, devlet işleriyle ilgilenmekten kaçındığını ifade etmiştir. Meral Tozluyurt, *Yahya Kemal'in Siyasi Portresi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 31.; Kuran, bu tutuklamanın şairin kendisi için yapılan "...Kısaca boylu; tıknazca, mütenasibül endam, iyi Fransızca tekellüm eder, kibar tavırlı bir zat..." şeklindeki eşgaline uymasından dolayı amirlerinin gözüne girmek isteyen polis memurlarının vesilesiyle gerçekleştiğinden söz etmektedir. Kuran, *a.g.m.*, s. 633.

⁵⁸ Sadrazam koltuğunda oturan Mahmut Şevket Paşa'nın bu hadiseden neden daha önce değil de basına yansıdığı gün Enver Bey tarafından haberdar edilmiş olduğu da merak konusudur.

⁵⁹ Hasan Amca, Cemal Bey tarafından sorgulandığında kendilerinin iki aydır sıkı bir gözetim altında bulunduğu sonucunu çıkarmıştır. Kabacalı, *a.g.e.*, s. 35.

⁶⁰ Bu kişi elçilik tercümanıdır.

⁶¹ Kuran, bu isimler arasında Gümülcine mebusu İsmail Bey'i de saymaktadır ancak İsmail Bey Prens Sabahattin ile görüştüğü için Cemal Bey'in şüpheliler listesinde olsa da bu organizasyonda yer almamaktadır. İsmail Bey henüz Bab-ı Âli Baskını hayata geçmeden "adl-ü intikam" adlı bir oluşumu organize ederek hükümeti devirmeyi amaçlamışsa da İttihatçıların daha erken davranması sonucunda başarısızlığa uğramıştır. Bu olaydan sonra da

Prens Sabahattin'e bir mektup yazarak Satvet Bey'in teslim olmasını,⁶² soruşturma sonucunda bir suçunun tespit edilmemesi halinde kendisine dokunulmayacağını garantisini vermişse de ortaya çıkmamış ve bu mesele gazete haberi olarak neşredilmiştir.⁶³ Cemal Bey mektubun üzerinden bir gün geçtiği halde teslim olmayan Satvet Lütfü Bey'i Avusturya sefaretci tercümanlarından biri olan Lazar'ın⁶⁴ apartmanında yakalatmıştır. Ahmet Bedevi, önceden tanıdığı Kazım Bey adındaki bir subayın, kendisini bekleyen arkadaşlarının davet ettiğini söyleyerek aldatması sonucu binadan çıkar çıkmaz yanına gelen polislerce tutuklanmıştır.⁶⁵ (Kuran, 1950, s. 599.). Cemal Bey organizasyonun büyüklüğünü fark ettiğinden, olabildiğince çok isme ulaşması gerektiğini düşünerek tutuklanarlara şiddet veya sert üslup göstermekten imtina etmiş,⁶⁶ Divan-ı Harbe de aynı talimatı vermiştir. Böylece olayın arkasında bulunan diğer unsurlar, polisin sadece bu isimlerin peşinde olduğunu düşünerek faaliyetlerine devam edecekleri için suç üstü yakalanacak ve böylelikle ihtilal komitesi tüm unsurlarıyla derdest edilecektir. (Şakir, 2011, s. 226.). Bir yandan da diğer tutukluların sorguları bizzat İstanbul Muhafızı Cemal Bey ve İstanbul Polis Müdürü Azmi Bey'ler tarafından yapılarak Divan-ı Âli'ye gönderilmişlerdir (BOA., DH. SYS. 119-3).⁶⁷

şiddet eğilimi son bulmamış, yurt dışına kaçarak orada bir süre saklanmış, Mahmut Şevket Paşa suikastı için çalışmaya başlamıştır. Nihayetinde de bu suikast sonrasında giyaben yargılanarak mahkûm edilmiştir.

⁶² 4 Mart tarihli Tanin gazetesi, İstanbul Muhafızlığınca yayımlanan bildiride Satvet Lütfü Bey'i tutuklamak için Prens Sabahattin'in yalısında 27 Şubat tarihinde arama yapıldığı yazmaktadır.

⁶³ Hangi gazete olduğunu ve yayın tarihini belirtmemiştir. Yalçın, *a.g.e.*, s. 258.

⁶⁴ Cemal Bey bu ismi Lazaren olarak kayda geçmiştir. Cemal Bey, *a.g.e.*, s. 26.; Amca'dan aktaran Kabacalı ise bu ismi Lazare olarak yazmıştır. Kabacalı, *a.g.e.*, s. 31.

⁶⁵ Kuran bir başka yazısında kendisini yakalatan kişinin Cemal Bey'den rütbesinin bir derece yükseltilmesi karşılığında bu eylemi gerçekleştirdiğinden söz etmektedir. Kuran, *a.g.m.*, s. 633.

⁶⁶ Cemal Bey, Hasan Amca'nın (Horhorlu Hasan Vasfi) sorgusunda kendisine gayet kibar davranmış, doktor çağırılmış ve yatağının evinden getirilmesine müsaade etmiştir. Kabacalı, *a.g.e.*, s. 34.

⁶⁷ Cemal Bey bu soruşturmanın büyük bir titizlikle incelenerek elde edilen verilerin toplandığı dosyanın Polis Müdüriyeti ve Divan-ı Harb-i Örfi'de muhafaza edildiği ifade edilmiştir. Cemal Paşa, *a.g.e.*, s. 26.; Sanıklar, "hainliklerinin" teşhir edilmesi amacıyla Bekirağa bölüğü olarak bilinen İstanbul hapishanesinden Divan-ı Âli'ye yaya olarak yarım saat süren bir yolculukla ulaştırılmıştır. Kabacalı, *a.g.e.*, s. 40.

Cemal Bey, muhalefetin birden çok hükümet darbesi ve suikast planladığını bildiğinden dolayı ⁶⁸ Taklib-i Hükümet girişimi için yapılacak yargılamada bu işin başındaki kadrolardan Satvet Lütfü, Mülazım Lütfü ve Ahmet Bedevi'nin diğerlerine emsal teşkil etmesi ve olası teşebbüslerin önüne geçebilmek maksadıyla idam edilmesini, Mahmut Şevket Paşa ise eylem aşamasında kalıp hayata geçmediği gerekçesiyle affedilmelerini istemektedir.⁶⁹ (Kuran, 1950, s. 600-601.).

Uzun süren sorguların ardından yargılama üç aydan kısa sürmüştü⁷⁰ (BOA., BEO., 4180-313458) ve mahkeme şu kararı vermiştir: “Mevcut hükümeti zor kullanarak ve hukuk dışı yollarla değiştirmek amacıyla gizli bir oluşum içerisinde buldukları tespit edildiği gerekçesiyle Satvet Lütfü, Serdarzade Sıdkı, Hasan Vasfi, Muşlu Said, Ahmed Bedevi, Sıdkı Efendi, Mülazım Lütfü Efendilerin ömür boyu ve Tevfik, Mahmut ve Salih efendilerin de onar yıl kalebend⁷¹ edilmeleri ve bunlarla ilişkisi olan ancak soruşturma öncesinde hükümete ihbarda bulunan Rahmi, Fethi, Mustafa ve Vasfi adlı kişilerin cezalandırılmayıp ikişer sene zaptiye gözetiminde bulundurulmalarına 1 Haziran 1913'te karar verilmiştir.” (BOA., BEO., 4180-313458; BOA., İ.HB., 132-45).⁷² Kararın tebliğinden kısa sayılabilecek bir süre

⁶⁸ Cemal Bey'e göre yapılan tutuklamalar Prens Sabahattin'in hükümeti devirme teşebbüslerine engel olmamış, tutuklanan Satvet Lütfü'nün yerine Nihat Reşat Bey önderliğinde Talat ve Cemal Beyler ile Mahmut Şevket Paşa suikastlarını organize etmektedir. Cemal Bey, tüm delillere rağmen Talat Bey'in bu teşebbüslere inanmayışına çok içerlemiştir. Cemal Paşa, *a.g.e.*, s. 27.

⁶⁹ Muhtemelen sadrazamın bu girişimi sonucunda bu kimselere idam cezası verilmeyerek müebbet hapisle cezalandırılmışlardır.; Mahkeme başkanı, Cemal Bey'in bu konuda kendisine etki etmeye çalışmasından rahatsız olmuş ve Mahmut Şevket Paşa'ya şikâyetle bulunmuş ve istifa etmek istemişse de paşa, istifayı kabul etmemiştir. Mahmut Şevket Paşa, *a.g.e.*, s. 148.

⁷⁰ Dosya, 01.06.1913 tarihinde karara çıkmıştır.

⁷¹ Sözlük anlamı itibarıyla “kaleye bağlanmış, kalede hapsedilmiş kimse” anlamına gelen bu ceza türü Osmanlı Devleti'nde uygulanmıştır. Hükümlü; mahkemede belirlenen ceza süresini bir kaleye hapsedilmesiyle geçirmektedir. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalebend> (Erişim Tarihi: 17.09.2024)

⁷² Prens Sabahattin'de ifadesi alınmak üzere Divan-ı Örfiyye'ye çağırılmışsa da delil yetersizliğinden serbest bırakılmıştır. Baran Hocoğlu, *II. Meşrutiyette İktidar ve Muhalefet İlişkileri*, Kitap Yayınları, İstanbul, 2010, s. 280.; Prens ifadesinin alınmasının ardından kısa bir süre sonra Talat Bey'in kendisini uyarması sonucunda Nihat Reşat ve Prens Sabahattin

sonra yani 28 Haziran 1913'te İstanbul'da bulunan bu hükümlülerin Bodrum kalesine sevk edilmesi için Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nce talimat verilmiş, (BOA., DH.EUM.EMN. 27/25) sevkin bir an önce sorunsuzca gerçekleşebilmesi için gerekli tahsisat ayrılmış, talimat ise bundan iki gün sonra Hapishane Müdüriyetine tebliğ edilmiştir (BOA., DH.MB.HPS. 53/40).

Bu yargılamalar sürerken muhalefetin darbe ve suikast planları hükümetin sıkı takibine rağmen devam etmiştir. Eski sadrazam Kâmil Paşa ise ilerleyen yaşına rağmen tekrar sadaret koltuğuna oturmak için çaba sarf etmekteydi. Durumdan rahatsız olan Cemal Bey, paşanın evini abluka altına alarak dışarıdan girişi kesmiş ve Kâmil Paşa ise bir nevi ev hapsine maruz kalmıştır. Bununla yetinmeyen Cemal Bey, paşanın çocuklarını da göz altına aldırılmıştır.⁷³ Bunun üzerine Kâmil Paşa öteden beri arasının iyi olduğu İngilizleri devreye sokmuştur. Sadrazam, diplomatik bir sorun yaşamaktan endişe ettiği için Cemal Bey'e abluhanın derhal kaldırılması talimatını vermiştir.⁷⁴ Kâmil Paşa'nın başkentteki varlığını tehdit olarak gören Cemal Bey herhangi bir yaptırıma maruz bırakmadan şehri terk etmesini sağlamıştır. Bu teşebbüsün ardından şehri terk eden Kâmil Paşa'nın iktidar ümitleri artık suya düşmüştür. Kısa bir süre sonra da memleketi Kıbrıs'a dönmüş ve burada da vefat etmiştir.

Sonuç

İttihat ve Terakki'nin Bab-ı Âlî Baskını'yla yönetimi ele geçirmesinden sonra muhalifler, iktidarı İttihat ve Terakki'den alabilmek için başta Prens

kaçmışlardır. Cemal Paşa, *a.g.e.*, s. 28.; Birinci'ye göre prens davete icabet etmemiş, bunun üzerine tutuklama müzekkeresi çıkarılmıştır. Birinci, *a.g.e.*, s. 205.

⁷³ Kâmil Paşa'nın çocuklarından Abdullah'ın eşi olan Abdülhamid'in kız kardeşi Cemile Sultanın torunu Prenses Mevhibe Celâlettin Hanım, Cemal Bey'e tutuklu bulunan kocası ve kayınbiraderinin akıbetini sorunca Cemal Bey, "...biz görmezden geleceğiz, siz de İstanbul'u terk etmelerini sağlayacaksınız..." minvalinde bir cevap vermiştir. Sara Ertuğrul, *Geçmiş Zaman Olur Ki*, Sıralar Matbaası, İstanbul, 1953, s. 214.

⁷⁴ Sadrazam Mahmut Şevket Paşa bu talimatı verirken kullandığı sert ve kaba üsluptan rahatsız olan Cemal Bey'in gözünden beş on damla yaş gelmiş ve abluhanın kaldırılması emrini ilgili birime verdikten sonra sadrazama istifa mektubunu göndermiş, mektubu okuyan sadrazam kendisini yanına çağırarak kendilerinin baba oğul gibi olduklarını bu sebeple kendisine güvenmemesini söyleyerek istifadan vazgeçirmiştir. Cemal Paşa, *a.g.e.*, s. 40-43; Mahmut Şevket Paşa, *a.g.e.*, s. 168.

Sabahattin'e tabi gruplar olmak üzere birden çok oluşum tarafından çeşitli planlar yapılmıştır. Ancak İttihat ve Terakki, II. Abdülhamid'e karşı organize olmayı, otoritesine karşı direnmeyi ve hatta elinden iktidarı almayı başarmıştır. Komitacı geleneğine sahip, eylemlere karşı tedbirli ve tecrübeli bir oluşum olduğundan dolayı muhaliflerine karşı direnmekte fazla zorlanmamıştır.

Güçlü istihbarat ağını kurmaları ve bu ağın başında polisiye yetenekleriyle bilinen Cemal Bey (Paşa)'ın getirilmesi Taklib-i Hükümet Teşebbüsü'nün hayata geçme ihtimalini daha da düşürmüştür. Ayrıca İttihat ve Terakki'nin, Bâbiâli Baskını olarak bilinen kanlı bir darbeyle yönetimi ele geçirmesi ve bu darbe sırasındaki sert ve acımasız tutumu Taklib-i Hükümet Teşebbüsü faillerinin gözünü korkutmuştur. Özellikle Şair Celis ve Yüzbaşı Fethi Bey gibi isimler üzerinde caydırıcı etki oluşturarak, polise bildiklerini anlatmalarına ve darbenin teşebbüs aşamasında kalmasına sebep oldukları anlaşılmaktadır. Bundan dolayı İttihat ve Terakki liderlerine ve hükümetine karşı planlanan suikast ve hükümet darbesi planları boşa çıkarılmıştır.

Taklib-i Hükümet Teşebbüsü hayata geçememiş ve bu olayda adı geçen birçok kişi de tutuklanmıştır. Ancak İttihat ve Terakki, ülkenin içerisinde bulunduğu nazik siyasi ortamın tansiyonunu düşürmenin kendi iktidarının menfaati açısından önemine inandığı için tutuklanan birçok muhalifin sükûnetle kalacağı sözüne itibar göstererek bazı isimlere ceza vermemiş onlarla anlaşma yoluna gitmiştir. Daha sonra onları yurt dışına yollamıştır.

II. Abdülhamid'i cebren tekrar meşrutiyete razı etmek, hemen ardından 31 Mart Vakası'ndan iktidarı kaybetmeden çıkmış olmak, kısa bir süreliğine kaybettiği iktidarı Bâbiâli Baskını ile tekrar ele almak İttihat ve Terakki'nin gücünü sağlamlaştırmış bunun yanında Taklib-i Hükümet davası olarak kayıtlara geçen girişimle de daha güçlü bir hale getirmiştir. Fakat ülkede İttihat ve Terakki karşıtları tüm bu olaylardan sonra daha şiddetli bir şekilde muhalefet yapmaya devam etmiş ve hükümeti silah kullanarak devirme düşüncesinden vazgeçmemiştir. İttihat ve Terakki'ye karşı biriken öfke ve başarısız teşebbüsler artmış, İttihat ve Terakki

karşıtları daha da sertleşmişlerdir. Karşıtlar, yukarıda adını zikrettiğimiz bazı isimlerin de karıştığı Mahmut Şevket Paşa suikastı ile sonuca ulaşmışlardır.

Öldürülen sadrazamın ardından İttihat ve Terakki'nin dağılması veya anlık bir zafiyet göstermesi sonucunda iktidara gelmeyi planlayan tertipçiler yine başarılı olamamışlardır. Zira hükümet çok çabuk tepki vermiş ve olayın hemen ardından harekete geçerek arka plandaki birçok ismi tutuklamayı başarmıştır. Tutuklanamayanların da yurt dışına firar etmelerine sebep olmuştur. Bu kez Taklib-i Hükümet örneğinde olduğu gibi bu hadisenin planlayıcılarına gösterildiği kadar müsamaha gösterilmeyerek anında çok sert tedbirler alınmıştır. Yapılan soruşturmada adı geçen herkes tutuklanmış ve yargılama sonuçları derhal uygulamaya konulmuştur. İdam sehpaları kurulmuş, öyle ki padişahın ricasına rağmen damadı Salih Paşa dahi affedilmeyerek idam edilmiştir.

23 Ocak 1913 günü gerçekleşen Bâb-ı Âli baskınına takip eden Taklib-i Hükümet girişimi arasındaki kronoloji; arşiv belgelerinin yetersiz oluşu, dönemi yaşayanların hatıratları başta olmak üzere diğer kaynakların bu konuda birbiriyle çelişen yahut muğlak ifadeler kullanmaları nedeniyle net bir şekilde ortaya konamamaktadır. Yukarıda bahsi geçen iddiaların elimizdekilerden daha fazla arşiv belgesi ve/veya literatür desteğine ihtiyaç duyduğu da bir hakikattir. Ancak bu sayede çalışmamıza konu olan kişiler, oluşumlar ve eylemlerle ilgili eksikliklerin önemli ölçüde giderilebileceği de unutulmamalıdır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları
BOA., DH. SYS. 119/3.
BOA., BEO., 4180/313458.
BOA., İ.HB., 132/45.
BOA., DH.EUM.EMN. 27/25.
BOA., DH.MB.HPS. 53/40.

Gazeteler
Sebilürreşad (Sırat-ı Müstakim) Mecmuası, 6 Mart 1913, "Taklib-i Hükümet Tasavvurat ve Teşebbüsati"

Kitap ve Makaleler

Ahmad, F. (1999) İttihat ve Terakki, çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, 5. Basım, İstanbul.

- Akşin, S. (1997), Türkiye'nin Yakın Tarihi, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, C.1., İstanbul.
- Akşin, S. (2017), Jöntürkler ve İttihat ve Terakki, İmge Kitabevi, İstanbul.
- Akşin, S. (1980), 100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Amca, H. (1992), Doğmayan Hürriyet, Arba Yayınları, İstanbul.
- Bayar, C. (1997), Ben de Yazdım, C.3. Sabah Kitapları, İstanbul.
- Birinci, A. (1990), Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Birinci, A. (2002), "Ahmet Bedevî Kuran/Jön Türklüğün Tarihçisi", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 12, (1-37).
- Cemal Paşa (2006), Hatıralar, İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Çiçek, H. (2007), Bahattin Şakir, Kaynak Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Deniz, E. (2011), Alexander Israel Helphand (Parvus Efendi) 1867–1924, Hayatı ve Fikirleri, İstanbul Üniversitesi, İstanbul. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Doğru, D. (2016), "Yakın Tarihimizde Bir Sürgün Hikâyesi: Yüz Ellilikler". Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, S. 11/21, (209-226).
- Ertuğrul, S. (1953), Geçmiş Zaman Olur Ki, Sıralar Matbaası, İstanbul.
- Fethi (1332), Muhaliflerin Esrarı, Matbaa-yı Amedi, İstanbul.
- Hocaoğlu, B. (2010), II. Meşrutiyette İktidar ve Muhalefet İlişkileri, Kitap Yayınları, İstanbul.
- Kabacalı, A. (1995), Bir İhtilâlcinin Serüvenleri, 2. Baskı, Engin Yayıncılık, İstanbul.
- Karabay, A. (2022), "Saraydan Çıkan Bir Jön Türk: Prens Sabahattin", Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 2/6, (549-578).
- Karal, E. Z. (1999), Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu, C. IX., 2. Baskı, Ankara.
- Kuran, A. B. (2012), Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Kuran, A. B. (1950), "İttihat ve Terakki Hükümeti Nasıl Devrilecekti?", Tarih Dünyası, S. 15, (632-634, 659).
- Kutay, C. (1964), Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamid, İttihat ve Terakki, İstanbul.
- Mahmut Şevket Paşa (1988), Mahmut Şevket Paşa'nın Günlüğü, Arba Yayınları, İstanbul.
- Menteşe, H. (1986), Halil Mentеше'nin Anıları, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Okyar, F. (1980), Üç Devirde Bir Adam, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul.
- Rey, A. R. (2014), İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Subaşı, T. (2024), "Osmanlı Devletinde Çok Partili Hayat: Osmanlı Ahrar Fırkası". 6. International Cappadocia Scientific Research Congress, Göreme.
- Şakir, Z. (2011), Mahmut Şevket Paşa, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul.
- Tansu, S. N. (2016), İttihat ve Terakki, İlgi Yayıncılık, İstanbul.
- Tozluyurt, M. (2007), Yahya Kemal'in Siyasi Portresi, Gazi Üniversitesi, Ankara, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Tunaya, T. Z. (1988), Türkiye'de Siyasal Partiler, Hürriyet Vakfı Yayınları, C.1., 2. Baskı, İstanbul.
- Uşaklıgil, H. Z. (2012), Saray ve Ötesi, Özgür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Yakut, K. (1998), Mahmut Şevket Paşa ve Dönemi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Yalçın, H. C. (2000), Siyasal Anılar, İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Yazıcı, S. (2016). Sultan II. Abdülhamid İdaresinin Prens Sabahattin'i Avrupa'dan Geri Döndürme Çabaları, Refik Arıkan – Halim Demiryürek (Ed.), *Bir İnsan-ı Selim Prof. Dr. Azmi Özcan'a Armağan (1011-1020)*, Lotus Yayınevi, İstanbul.

Extended Abstract

As a result of nearly twenty years of struggle, the ideas of freedom and democracy that were brought to the country by surpassing a strong leader like Sultan Abdulhamid had not yet matured to a level capable of embracing these values. In a vague environment, significant gaps and inconsistencies emerged between the old order and the new system being attempted. Those who recognized this situation, despite being powerful in their own right, were unable to attain actual power, leading to an intensified race for seizing control. It was during this very process, amidst ongoing power struggles, that the First Balkan War broke out, creating a completely different atmosphere in Istanbul. Opposing voices began to rise increasingly, the language of criticism became harsher, and a more organized form began to take shape.

The Gazi Ahmet Muhtar Pasha government, unable to withstand the pressure exerted by letters containing death threats sent to positions up to the presidency of the parliament, requested its resignation on August 5, 1912, and on October 29, 1912, Kamil Pasha took over the government.

From this date onward, the İttihat ve Terakki was subjected to intense repression. Faced with the government's sanctions such as exile, arbitrary punishment, detention, and surveillance, the İttihat ve Terakki found it impossible to follow a democratic process to escape this impasse, leading them to the necessity of realizing the idea of overthrowing the current government through a coup as their only way out. Taking advantage of the public sentiment due to Edirne still being under occupation, the İttihat ve Terakki executed the Bab-ı Ali Coup in a fait accompli that took place in less than an hour, and 87 days later, they became the definitive authority in the country's administration.

During Kâmil Pasha's time in power, the Bab-ı Âli Coup on January 23, 1913, made it imperative for opposing factions that could not reach a consensus to form an alliance. Although the İttihat ve Terakki (İttihat ve Terakki) attempted to project an image of a soft policy towards its opponents, its history of violence prevented complete trust in this portrayal and raised suspicions. Despite the divisions among the opposition, the only issue they could agree upon was the removal of the İttihat ve Terakki from power. Following the Bab-ı Âli Coup, which had occurred only a short time earlier, the opponents of the İttihat ve Terakki appeared to be subdued, yet they continued their anti-government activities, either in collaboration with different groups or independently.

At the forefront of these activities were groups associated with Prince Sabahattin, the strongest opposition figure in the country. The belief that the prince wanted to remove the İttihat ve Terakki from power is so concrete that it leaves no room for dispute. Although it is contentious whether the prince considered using violence to overthrow the government, it is clear that he preferred not to be visible in such processes. Therefore, the prince would choose to manage this coup attempt from behind the scenes. The key figures in this endeavor would primarily be Satvet Lütfü Bey, who served as the prince's private secretary, Dr. Nihat Reşad, and Mahir Said Bey, a prominent member of the Freedom and Accord Party.

The coup plotters primarily sought to gather information about the number of military units tasked with protecting the Sublime Porte, the distance to nearby outposts, and the routes that reinforcement forces would take in the event that their planned coup was executed and the pressure was felt. They also considered the possibility of conflict with these forces and identified barricade points accordingly.

The group attempting to replicate a coup successfully executed by the İttihat ve Terakki needed a government that was weak enough to overlook the possibility of a similar move coming from the opposing front. However, the İttihat ve Terakki had gained experience

through years of struggle against II. Abdülhamid and, due to its tradition of committee politics, was equipped to foresee and prevent any potential counteractions against it. One of the most powerful figures with this capability was Cemal Bey, who was appointed as the Governor of Istanbul following the Bab-ı Ali Coup and later became known as one of the triumvirate (Enver, Talat, Cemal Pashas).

It is understood from the sources we examined that the police utilized informants such as Fethi Bey, Captain Poet Celis, Captain Sivashlı Hilmi Bey, Rahmi Bey, Mustafa Bey, and Vasfi Bey. The government, although it was monitoring the potential coup threat against it due to the attention and sensitivity of Cemal Bey, needed concrete evidence to catch them off guard. This evidence began with the discovery of declarations on Mustafa Vasfi Efendi and, following the interrogation, details of the conspiracy became public, leading to the arrest of other individuals involved in the coup plan, along with the physical evidence necessary for this plan. A detailed explanation of this matter was published in the official statement titled "The Government's Conceptions and Initiatives" in the *Sebilürreşad* (*Sırat-ı Müstakim*) magazine on March 6, 1913. The statement summarized the following points:

The government, which has been aware of a few individuals planning a coup and attempting to put it into action for the past five to ten days, has uncovered this initiative as a result of its investigations and has arrested most of those involved. As a result of the inquiry, it has been determined that Lütfü Bey, who is the private secretary of Prince Sabahattin, along with individuals named Sıdkı from Erzurum, Saîd from Muş, and Hasan residing in Horhor, Aksaray, along with several others whose names have yet to be identified, were attempting to stage a coup to overthrow the İttihat ve Terakki government. The plan was to organize a large meeting around Babıali and hold a demonstration against the government, after which the crowd would march towards the palace to demand the dismissal of the cabinet and the appointment of a government that favored their ideology, while also arresting all government officials and expelling them from the capital.

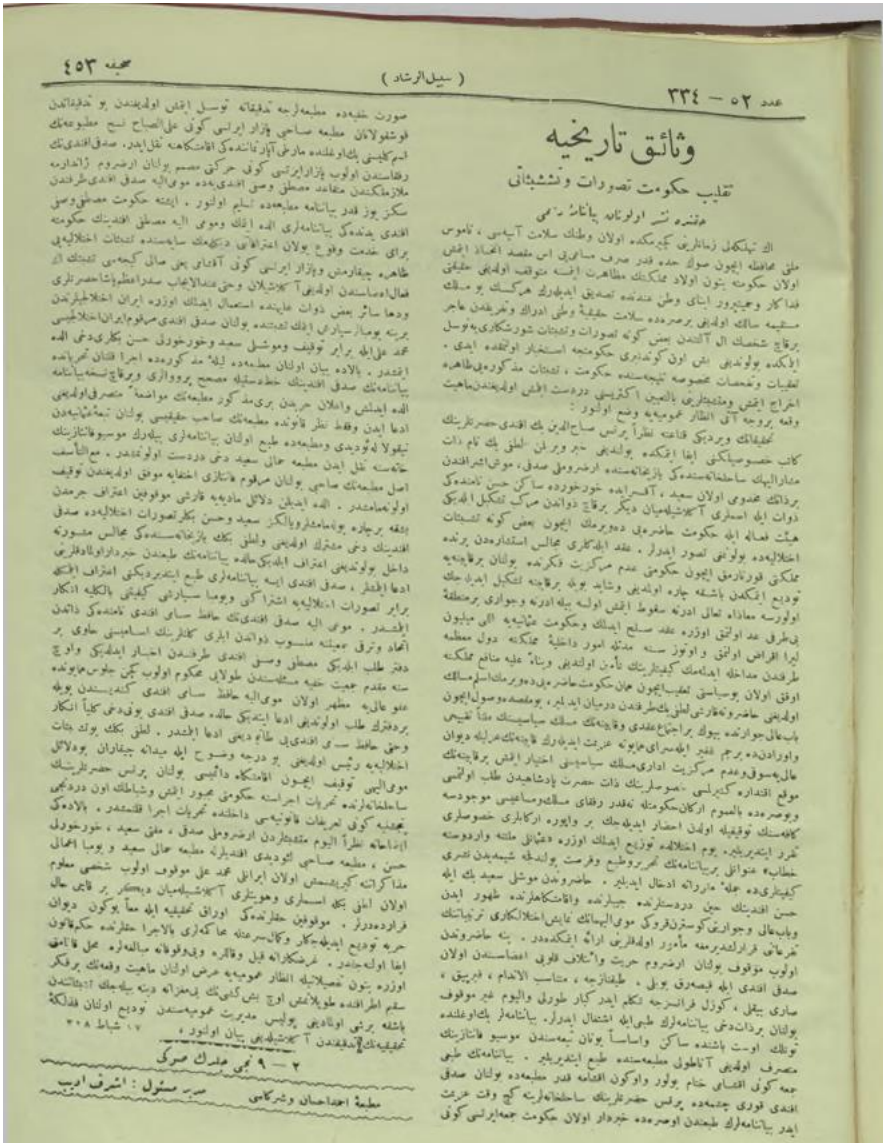
A declaration was written to be distributed on the day of the coup. As a result of the arrests made, sketches showing Babıali and its surroundings were seized during searches conducted on the defendants and in their homes. Eight hundred of these declarations were found on the arrested defendants, who were then interrogated, after which the coup attempt was revealed. On Monday evening, names were identified and arrested for ordering bombs with the intention of carrying out an assassination against Grand Vizier Mahmut Şevket Pasha and other prominent figures, if necessary. Some of those involved in the incident fled, some denied their involvement, some were arrested, and some became informants. The police, having determined that Lütfü Bey was leading this coup attempt, were compelled to conduct an investigation at the residence of Prince Hazretleri, his permanent residence, and an inquiry was carried out on Thursday, February fourteenth, under the authority granted by law. Apart from the detainees, a few others whose names and identities are not known are still fugitives. The detainees will be sent today to the *Dîvân-ı Harb* along with the investigation documents regarding them and will be tried swiftly.

After trials lasting less than three months, the court announced its decision on June 1, stating, "It has been determined that Satvet Lütfi, Serdarzade Sıdkı, Hasan Vasfi, Muşlu Said, Ahmed Bedevi, Sıdkı Efendi, and Mülazım Lütfi Efendi were involved in a secret organization with the aim of changing the current government through the use of force and unlawful means. Therefore, they are sentenced to life imprisonment, while Tefvik, Mahmut, and Salih Efendi are to be imprisoned for ten years. Additionally, those who had connections with them but reported to the government before the investigation, namely Rahmi, Fethi, Mustafa, and Vasfi, will not be punished but will be placed under police supervision for two years."

The establishment of a strong intelligence network and the appointment of Cemal Bey (Pasha), known for his policing skills, at the helm has further reduced the likelihood of the Government Coup Initiative coming to fruition. Additionally, the violent coup known as the Bab-ı Ali Coup, through which the İttihat ve Terakki seized power, along with their harsh and ruthless behavior during this coup, has instilled fear in the perpetrators of the Government Coup Initiative. This particularly had a deterrent effect on the key leaders, leading them to inform the police about what they knew, which resulted in the coup remaining at the stage of an attempt. Consequently, the assassination and coup plans against the leaders of the İttihat ve Terakki and the government were thwarted.

The Taklib-i Hükümet attempt could not be realised and many people involved in this incident were arrested. However, the Committee of Union and Progress, believing that it was in the interest of its own power to reduce the tension of the delicate political environment in the country, honoured the promise that many of the arrested dissidents would remain peacefully, did not punish some of the names, but made a deal and sent them abroad.

The Committee of Union and Progress, which consolidated its power by forcibly persuading Abdülhamid II to accept the constitutional constitution again, by coming out of the 31 March Incident without losing power, and by succeeding in regaining the power it had lost for a short period of time with the Bâb-ı Âlî Coup, became even stronger with this attempt, which was recorded as the Taklib-i Hükümet case. However, the opponents of the İttihat ve Terakki in the country continued to oppose the government more fiercely after all these events and did not give up the idea of overthrowing the government by using arms. The accumulated anger against the İttihat ve Terakki and the unsuccessful attempts to overthrow the government hardened even more and culminated in the assassination of Mahmut Şevket Pasha, in which some of the names mentioned in this organisation were also involved.



۲۳۴ - ۵۲

وثائق تاریخی

تقلب حکومت تصورات و نشیباتی

هفته سه روزنامه پانزده ماهی

که تکلیف زماجرای کیهنکده اولان وطنک سلامت آتیس ، ناموس
ملک محاطه ایچون سوزک حده قدر صرف مسایرک اس مصلحت اتحاد ایچن
اولان حکومت بیون اولان ملکک مطهرت ایسه تنقیب اولدنی حقیقن
قدارک و معیور ایتکی وطن مندمه تصدیق ایلهبرک حرکتک یو منلک
مستقیمه سالک اولدنی برصرده سلامت حقیقه وطنی ادراک و تحریفن عاجز
برقاج شمشک ال آتندن بیئن کونه نصورات و تشکات شورشکاری بهوسل
اؤلکه بولوندی بیئ اولن کولدهری حکومتک استغفار اولقده ایسی .
تقیات و تعصبات خصوصه تیجه مندمه حکومت ، تشکات مفاکوهی ظاهره
انراخ ایچن و متغییرن نالیقن آکریضی دوست ایچن اولدینجه ماهیت
و قعه برجه آتی الظار عمومی به وضع اولور :

حقیقک بردیکی قانته نظراً برسی ساحلرین کده ایچن حصرتیزیک
کاتب خصوصیلکنی ایما اؤلکه بولدی خبر ویران وطنیک تک نام دات
مدارالیک ساحطه مندمه کوزخام مندمه ارضی موقی صدف ، موش ایشرفدن
برداکت شعوبی اولان سید ، آکسرایه خوشخوره ساکن حسن نامدک
ذوات اولان اسلری آکشیلمهان دیگر برقاج دواغمن مرک تکلیف ایلهبرک
هیئت امامه اله حکومت حاضرین دهرورمک ایچون بعض کونه تشکات
اختلافده بولونی تصور ایلهبر . عقد ایلهبرکی مجلس استغفارندن رنده
مکتکی فورنارمک ایچون حکومتک عدم مرکزیت ککرده بولان برقاچه
تودیع ایتمک باشقه پاره اولدنی و شاید بویه برقاچه تکلیف ایلهبرک
اولورسه معادله نعل ادرته سقوط ایچن اوله ایسه ادرته و دیوارلی برمنقله
قیطرک عد اولتیق اوزره عقد صلح ایلمک و حکومت شایبه آلی میلیون
ایرا افراض اولتیق داولوز سته مندمه امور داخلته حکنکه دول منظمه
طرفدن مداخله ایلمک کیهنلرک بآن اولدنی و بناً علیه منافع حکنکه
اولق اولان بوساسن قلیبا ایچون حال حکومت حاضرین دهرورمک اولسا
اولدنی حاضر و غایب لیلی کیش طرفدن دربان ایلهبر ، بومعهده وصول ایچون
بابغاغ جولانده بویک فیدر ایلهبرای بویونه عزیت ایلهبرک قایه تک لایله بویون
اورادنده بریم فیدر ایلمسلیک ذات حضرت ایشاح سلیسک منقأ تقیسی
عالیه بویوق و عدم مرکزیت اداری منلک سیاسی اختیار ایچن برقاچه تک
موقع اقداره کیرلسی . امور سلیسک ذات حضرت ایشاح سلیسک موجوده
بوجورصده فالسوم ارکان حکومتک نه قدر زفای منلک مساعیسی موجوده
کلمسک تقویله اولن امصار ایلهبرک بر ایپوره ارکارلی خصوصری
نقر ایتهبریلیر . بوم اختلافه توزیع ایلمک اوزره عیالی منته واردوسته
خطابه منوالی بریتمسکک تحریر و طبع فرمت بولنده شیهیدن ندری
کیهنلرکده حله ماروانه ادخال ایلهبر . حاضرین موش سعید کله ایله
حسن اقدندن سین دورسزنده جیلزنده واقشکلهزنده شهر ایچن
ویباغ عالی و جوارلی کوشنلر فروک موی ایلمک نالیق اختلافکاری تربیاتک
تحریمی قرارلندیرمه مأمور اولقلری اره اؤلکهدر . بینه حاضرین
اولوب موقوف بولان ارضیوم حریت و اتلاف قلوبی انصافندن اولان
صدق اتندی ایله قیصرک بوی . طیفنازیه ، متناسب الاقدام ، ادریق ،
ساری بیغلی ، کوزل فرانسجه تکلم ایچر کبار طوری و ایوم غیر موقوف
بولان بردادش بیاتمه لیک طوطاه اشغال ایلهبر . بیاتمه لیک کله اولان
تولک اوست باشنده ساکن و اساساً بولان نهمندن موسیو فانازیک
مصترف اولدنی آطلوبی منظمه مندمه طبع ایتهبریلیر . بیاتمه لیک طبع
جهه کون انسانی ختام بولور و لاکون اقامه قدر منظمه بولان صدق
اندی فوری چشمده برسی حصرتیزیک ساحطه لریک کچ وقت عزیت
ایچر بیاتمه لیک طبعندن اورصده خبردار اولان حکومت جمعی ایشی کون

صورت شیخده مطبوعه لریه تدقیقاته توسیل ایچن اولدیندن بو خدیفاتین
فوشولانان مطبوعه ساحسی یازار ایشی کون علی الصباح نسح مطبوعه تک
اسم کیهنلی یکن اولغده مارشی آرا ناندک افشکنه نقل ایچر . صدق اتندی تک
دهاسندن اولوب یازار ایشی کون حرکی مسمور بولان ارضیوم زاماندر
ملازمه کندن معادله منظمه وس اتندی بده موی ایله صدق اتندی طرفندن
سکر یوز قدر بیاتمه مطبوعه تسلیم اولور ، ایتمه حکومت منظمه وس
اندی شیخده بیاتمه لری اله ایلمک موی ایله منظمه اتدی تک حکومت
برای خدمت وقوع بولان اعتزالی حکنکک سیاست مندمه تشکات اختلافی
ظاهره چیقارمن وزیر ایشی کون آقار بیئ مالی کیهنلی تشکات
حال اولماسندن اولدنی آکشیلان و سن عدالایاج سدر اعظم و شاعرینلری
ودعا سائر بیئن ذوات مندمه استعمال ایلمک اوزره ایران اختلافی
برنه بویار سیارلی ایلمک ایدندده بولان صدق اتندی مسمور ایران اختلافی
عقد علی ایله برابر توقیف و موشل سید و خوشخولون حسن بکری ذی اله
اقتدر . اولاده بیان اولان منظمه لیک مفاکوهه اجرا قانن خرابیه
بیاتمه لیک صدق اتندی حکنکک مندمه صحیح پروازلی و برقاچه نسیه بیاتمه
اله ایشی و اتلاف حریجن بری مندمه مفاکوهه موشناً مصروف اولدنی
ادعا ایچن فقط نظر قاننده مطبوعهک صاحب قلیسی بولان نهمه شیهیدن
نیول اولدیدی و مطبوعه طبع اولان بیاتمه لری بیهک موسیو فانازیک
ختمه تل ایچن مطبوعه عالی سعید ذی وردت اولدندر . مع التأسف
اصل مطبوعهک ساحسی بولان مفاکوهه نالیق خطایه موق اولدیندن توقیف
اولدیندندر . اله ایچن دلالی مادیه فارش موقوفین اختلافده صدق
ایچره بریازه بویامه فریاد کیر سید و حسن بکیر نصورات اختلافده صدق
اتندی ذی مشرق اولدنی وطنیک بیاتمه کله بیاتمه کله مجلس مشوره
داخل بولوندنی اعتزالی ایلمک کله بیاتمه کله طبعندن خبردار اولدنی
ادعا ایچن ، صدق اتندی ایسه بیاتمه لری طبع ایچن موقوفین اختلافده صدق
برابر نصورات اختلافیه اشتراکی بویامه ستاری کیهنلی بالکله انکار
ایشندر . موی ایله صدق اتندیک حاکم ساری اتندی نامدکک طایر بر
اتحاد و ترقی بویله منسوب دواغمن ایزری کلارکک اسامیسی عالی بر
دفتر طلب ایلمکک منظمه وس اتندی طرفندن اخبار ایلمکک و ادرج
سته مقدم عیبت خیه مشایختن طولای حکوم اولوب کین خلوس مفاکوهه
علو عالی مطهر اولان موی ایله حاکم ساری اتندی کوهنلی کتیباً انکار
بردفترک طلب اولدنی ادعا ایچنکک حاکم صدق اتندی بولدی کتیباً انکار
و حق حاکم ساری اتندی طایر ذی ادعا ایچندر . لیلی کون بخت
اختلافیه رئیس اولدنی بر درجه و تسویح ایله میدانه چیقاران بولان
موی ایچن توقیف ایچون ایشاحک دانیسی بولان برسی حصرتیزیک
اسلمانه لریه تحریرت اجرائسه کمون بیور ایچن و شایطت اون دهری
تجدیده کون تحریرات قانونیسی داخلده تحریرت اجرا قلدنددر . اولاده
انداعاه نظراً ایوم منتهی لردن ارضیومل صدق ، منق سعید ، خوشخول
حسن ، مطبوعه ساحسی کوهنلی اتدیلهبر مطبوعه عالی سعید و بویا اجمالی
مذاکرته کیریشدن اولان ابراهیل عد علی موقوف اولوب شخصی معلوم
اولان اتنی تکله اسلری و بونلری آکشیلمهان دبستر بر قلیب حال
فراردهدولر . موقوفین حکنکک ادرتی تجلیه ایله معاً بولون بویون
حریه تودیع ایلمکک و کالسه منعه عامه کازی لایحهرا بالکله حکنکک
ایفا اوله جاندر . عرضکله قیل و قاکره و دیولونه ماله لریه عمل فانلق
اوزره بیون تحصیلیه الظار عمومی به عرض اولان ماهیت و قعه تک بر فکر
سلم طرفانده طولاییش ادرج بیئ کینک نهمزه ونه بیلمک ایچلندن
باشقه برنی اولادنی برلیس مدیریت عمومی مندمه تودیع اولان فلانکک
تحقیق کله ایچلندن آکشیلمهان بیان اولور ،
۱۷ شباط ۱۳۰۸

۲ - ۹ بوی حکنکک صریح
مطبعه احسان و شرکیس
صدر مشورلی : اشرف اوب